

Elever som behöver stöd men får för lite

MYNDIGHETEN FÖR
SKOLUTVECKLING

Rapport

Beställningsadress:

Liber Distribution

162 89 Stockholm

Telefon: 08-690 95 50

E-post: skolutveckling@liber.se

Beställningsnummer: U04:075

ISBN: 91-85128-71-6

ISRN: SKOLUTV-R--003--SE

Omslagsfoto: Hans Wretling/TIO FOTO, Susanne Kronholm/JOHNÉR

Barnen på bilderna har inget med textens innehåll att göra.

Grafisk form: BIGG

Tryck: Intellecta Tryckindustri 2005

Innehåll

Förord 5

Sammanfattning 6

Inledning 9

De föregående studierna 9

Föreliggande studie 10

Del 1: Bakgrund 12

Rätten till särskilt stöd i styrdokumentet 12

Kunskapsläget inom området 12

Särskilt stöd som specialundervisning eller specialpedagogisk verksamhet 15

Del 2: Resultaten: De tio skolorna 17

Del 3: Resultat, slutsatser och diskussion 32

Kartläggningsschema 32

Analys av intervjuerna på de tio skolorna 39

Sammanfattande kommentarer och diskussion 46

Summary 50

Referenser 54

Förord

Alla barn och unga i skolan har rätt att få det stöd de behöver. Enligt författningarna ska elever som bedöms ha rätt till *särskilt* stöd också ha rätt att få ett åtgärdsprogram. Det finns ett nära samband mellan åtgärdsprogram och utvecklingssamtal, individuella utvecklingsplaner samt kvalitetsarbete. Regeringens intentioner är att skolväsendet ska arbeta för att alla elever får en individuell utvecklingsplan till stöd för varje elevs lärande.

I den här rapporten sammanfattas resultaten från en studie över vilka elever som inte får det stöd de har rätt till trots att de av skolan bedöms vara i behov av det. Studien utgör en del av en stor undersökning om åtgärdsprogrammets förekomst och innehåll i den svenska grundskolan (Skolverket, 2003). Föreliggande rapport bygger på en fallstudie av tio skolor och analysen utgår från de studerade skolornas verklighet. Rapporten tillför intressant kunskap och erfarenhet inom området särskilt stöd. Hur kommer det sig att elever inte får det stöd de har rätt till? Vad påverkar detta? Hur kan man förstå det i ett större sammanhang?

Studien har genomförts av docent Bengt Persson, universitetsadjunkt Ingela Andreasson och universitetsadjunkt Marie Heimersson vid Göteborgs universitet på uppdrag av Myndigheten för skolutveckling. Studien initierades av undervisningsråd AnnSofi Persson-Stenborg under hösten 2002.

I studien ställs ett antal intressanta och viktiga frågor t.ex. hur kommer det sig att beskrivningen av orsaker till att en elev får särskilt stöd och åtgärdsprogram förändras över åren? I de tidigare skolåren anges nästan alltid läs- och skrivsvårigheter som orsak. I elva-tolvårsåldern ändras detta mönster och koncentrationsstörningar och beteendeproblematik bli allt vanligare som förklaring. Vad föranleder den här problemförskjutningen och vilka konsekvenser får den?

Kristina Wester
Avdelningschef
Avd för pedagogisk utveckling

Eva-Lotta Eriksson
Undervisningsråd
Avd för pedagogisk utveckling

Sammanfattning

I den här studien riktas intresset mot situationen för de elever i den svenska grundskolan som får för lite stöd i skolarbetet jämfört med vad de enligt skolans personal anses behöva. Rapporten bygger på en kvalitativ studie av tio skolors arbete.

Av resultaten framgår att det inte föreligger några skillnader antalsmässigt mellan pojkar och flickor när det gäller bristande stöd. Detta är intressant mot bakgrund av att tidigare studier visat att det är dubbelt så vanligt att pojkar får stöd som att flickor får det. Barn som bor med endast en förälder får generellt sett inte mindre stöd än andra. När det gäller etnicitet däremot framkommer att andra generationens invandrare utgör den största andelen av de elever som bedöms behöva mera stöd än vad de får.

Att föräldrarnas socialgruppsstillhörighet har samband med huruvida en elev får specialpedagogiskt stöd eller ej, har tidigare studier visat. I den här studien varierar denna faktor mellan skolorna och därför är bilden inte entydig. Dock framkommer att det i vissa grundskolor är oroande stora grupper barn till arbetare, studerande och ej förvärvsarbetande som inte får sina behov av särskilt stöd tillfredsställda.

Tidigare studier har visat att elevers uppvisade svårigheter ofta kan beskrivas som skolspecifika. Det innebär att vad som av skolan bedöms vara svårigheter hos eleven, inte sällan utgör en slags bild av den rådande kulturen på just den skolan. Inte oväntat dominerar språkliga svårigheter på de skolor i undersökningen där andelen elever med utländsk bakgrund är stor. Men också beteendeproblem hos en del elever anges som skäl till att mer stöd skulle behövas. En annan dominerande problematik relateras till skolans ämnen och svårigheter att nå kunskapsmålen p g a koncentrationsstörningar m m.

När det gäller skolornas bedömning av vilka stödåtgärder som skulle behövas,

är skillnaderna stora skolorna emellan. Den närmast självklara orsaken till att elever får mindre stöd än vad de skulle behöva är resursbrist. Hälften av skolorna anger detta som enda skäl. På några skolor beskriver man inte resursbristen enbart som en ekonomisk fråga utan skäl som anges är bland annat brister i organisation, brister i personalens kompetens samt att eleven inte är villig att ta emot det stöd som erbjuds. En del elever har också så stor frånvaro att de inte går att nå med ökade resurser.

Vilka barn får då för lite stöd? Trots att skolorna i undersökningen är varandra mycket olika kan man urskilja en grupp elever vars stödbehov man ofta tvingas nedprioritera vid resursfördelningen. De här eleverna beskrivs vanligtvis som tysta, initiativsvaga och blyga. De har svårt att koncentrera sig, är ofta "svaga" läsare, gör så gott de kan, men märks lite. Några av de intervjuade menar att skolan har svårt att stå emot trycket från starka föräldrar när dessa hävdar sina barns rätt till stöd. Eftersom resurserna är begränsade blir det då de lågmälda föräldrarna som inte märks. Deras barn blir därmed förlorare i kampen om resurser.

Vissa intervjuade lyfte fram att även de utagerande, de "bråkiga" eleverna ibland kommer i kläm. Det handlar då inte om att de får för lite stöd utan snarare om att deras bråkighet kan dölja bakomliggande problem som skolan inte förmår avtäcka. Konsekvensen blir då att de får *fel* sorts stöd – ett stöd som kanske mest handlar om att hålla dem åtskilda från övriga klassen för att klara av en stundom kaotisk skolsituation. Skolan har sällan tid eller möjlighet att på djupet analysera var roten till elevens beteende finns att söka. Det blir beteendet i sig självt som skall åtgärdas och målet är att eleven skall uppträda så normalt som möjligt. Detta är kanske de mest utmanande situationer en lärare utsätts för och några enkla standardlösningar finns inte. Elevers problembeteende är svårt att hantera med *fler* vuxna. Det kan snarare handla om att de vuxna runt eleven får möjlighet att utveckla sin kompetens för att bemöta eleven och komma till rätta med hans eller hennes problem. Att en sådan hållning är utmanande för skolans personal visar resultaten från den här studien.

Hur upplever elever och föräldrar värdet av insatta stödåtgärder? Föräldrar till barn med problem i skolans ämnen, ofta i kombination med koncentrationsstörningar, förefaller vara mer nöjda med stödinsatserna än föräldrar till barn med olika slag av beteendeproblematik.

Mycket vanligt var att det i de undersökta skolorna fanns radikalt olika uppfattningar om hur man bäst skulle kunna hantera elevers svårigheter och användning av skolans resurser. Rektor stod ofta för en uppfattning som i stort överensstämde med målen i de nationella styrdokumenterna medan personalen, som hade till uppgift att arbeta praktiskt med elevernas svårigheter, såg andra lösningar. I en resursknapp organisation innebar sådana meningsskiljaktigheter ofta stora

utmaningar och kunde också leda till mer eller mindre öppna konflikter.

Rapporten redovisar också betydelsen av olika skolkulturer och synsätt på elever som befinner sig i olika slag av svårigheter. Det kan handla om språkets, talets, den officiella respektive inofficiella kommunikationen. I en reaktiv verksamhetskultur är kommunikationen selektiv och informell och synen på eleverna grundas inte sällan på lösa antagande och förutfattade meningar. En proaktiva kultur kännetecknas bland annat av professionell kommunikation där språkbruket är respektfullt och präglad av tilltro till individens potential för utveckling.

Olika skolkulturer kan också handla om ifall man tar för givet att det är eleven som har ett stödbehov. Detta är säkert helt riktigt i många fall. Men vad som då riskerar att förbises är skolans definition av vissa elever som stödbehövande. Vilka analyser av klassrumssituationen, personalens kompetens, gruppsammansättningar och ledning har gjorts i samband med att eleverna bedömts som i behov av särskilt stöd? Vilka diskussioner har förts där frågan om hur man på skolan ser på vad som är ”avvikande” och inte, vad man menar med ”stöd”, hur man skulle kunna arbeta förebyggande för att försöka reducera behovet av särskilt stöd och hur ”resurser” effektivast och klokast omsätts i den dagliga verksamheten?

Inledning

Den här rapporten är disponerad i tre delar. I den första delen görs en genomgång av för studien relevanta styrdokument och aktuell forskning inom området. I den andra delen redovisas resultaten från studien skolvis. Skälet till detta är att analysen av intervjuerna visade att skolorna skilde sig åt i sådan utsträckning att en sammanfattande redovisning inte skulle ge det omfattande materialet rättvisa. Beskrivningen av var och en av de tio skolorna skall förstås mot bakgrund av att skolorna gör mycket olika bedömningar av vilka elever det är som får mindre omfattande stöd än vad deras bedömda behov borde motivera. I den tredje delen av rapporteringen görs en sammanfattande analys av insamlade data samt en avslutande diskussion av resultaten.

Föreliggande studie är en fallstudie som utgår från tidigare studier om åtgärdsprogram. Syftet har varit att med de förra som bas ”undersöka skolornas bedömning av behov av särskilt stöd i relation till den faktiska förekomsten av åtgärdsprogram och/eller stödinsatser”.¹

De föregående studierna

År 2000 inleddes på uppdrag av Skolverket en studie om förekomst av och innehåll i åtgärdsprogram i den svenska grundskolan.² Undersökningen genomfördes som en postenkät till 1230 grundskolor som utgör drygt 20 procent av landets grundskolor. Resultaten visade bland annat att 17 procent av eleverna får särskilt

1 Skolverket, 2002.

2 Uppdraget genomfördes av Lisa Asp-Onsjö och Bengt Persson vid Göteborgs universitet.

stöd medan 21 procent bedöms vara i behov av sådant stöd. Det innebär att var femte elev bland dem som anses ha så stora svårigheter att de skulle behöva extra hjälp, inte får det. Det visade sig också att åtgärdsprogram saknas för var fjärde elev som får specialpedagogiskt stöd. Vidare visade studien att en del skolor såg det som närmast omöjligt att tillfredsställa stora grupper av elevers behov av särskilt stöd. I en del fall fick dessa elever klara sig helt utan specialpedagogiskt stöd medan det i andra fall kunde vara så att det stöd skolan förmådde erbjuda inte motsvarade elevernas behov fullt ut.

Som en uppföljning av enkätundersökningen genomfördes år 2002 fallstudier vid tio skolor av vilka hälften var fristående. Samtliga dessa studier finns redovisade i Skolverkets rapport *Kartläggning av åtgärdsprogram och särskilt stöd i grundskolan* (2003).³

Föreliggande studie

Föreliggande studie är en ytterligare uppföljningsstudie på de två tidigare genomförda. Studien har genomförts i tio skolor i södra Sverige. Som urvalskriterium har diskrepansen mellan bedömda behov och faktiskt stöd använts, utifrån vad som framgick i enkätstudien. Med denna utgångspunkt valdes ursprungligen tolv skolor ut representerande olika skoltyper, huvudmän m m. Två av skolorna deltog ej.⁴

Centrala frågeställningar i studien är huruvida det går att urskilja särskilda karakteristika hos de elever som, trots att de anses behöva det, får mycket ringa stöd i sitt skolarbete. Frågan är om det finns några dominerande problembeskrivningar, och om t ex etnicitet, kön och socialgruppsstillhörighet har någon betydelse i sammanhanget. I fallstudierna belyses hur olika aktörer (skolpersonal, elever och föräldrar) upplever arbetet med särskilt stöd och arbetet med åtgärdsprogram.

En intervjuguide togs inledningsvis fram, anpassad till de olika personalkategorierna samt till eleverna och deras föräldrar. Med denna som ledning intervjuades ett femtiotal rektorer, lärare och specialpedagoger/speciellärare. Dessutom intervjuades 25 elever och, med något undantag, deras föräldrar. I de fall det fanns dokumentation över elevernas svårigheter i form av åtgärdsprogram, hand-

3 Fallstudierna har genomförts av Ingela Andreasson och Bengt Persson vid Göteborgs universitet.

4 En av dessa var så liten att man menade att det kunde vara svårt med anonymiteten. Den andra avstod på grund av arbetsmässiga skäl.

lingsplaner eller liknande, genomgicks även detta material. Som komplement till dessa uppgifter ombads varje skola att lämna uppgifter om samtliga de elever på skolan som fick väsentligt mindre stöd än vad de skulle behöva. Uppgifterna lämnades på en särskild blankett under följande rubriker:

Skolår
Kön
Elevens huvudsakliga svårigheter
Särskilda stödåtgärder idag
Bedömning av faktiskt behov av stödåtgärder
Orsak till att stödet inte är mer omfattande
Familjeförhållande
Elevens födelseland
Föräldrars/förälders födelseland
Socioekonomisk tillhörighet.

Under rubriken

familjeförhållande angavs om eleven bodde tillsammans med en eller flera vuxna respektive med syskon eller ej;

födelseland angavs om barnet respektive någon av föräldrarna var födda i Sverige, i Norden utom Sverige eller i land utom Norden;

socioekonomisk tillhörighet angavs ett av alternativen (1) högre tjänstemän/akademiker/egen företagare i större företag, (2) övriga tjänstemän, (3) arbetare, (4) studerande och (5) ej förvärvsarbetande.

Del 1: Bakgrund

Rätten till särskilt stöd i styrdokumentet

I skollagen (SFS 1985:1100) föreskrivs att

...särskilt stöd skall ges till elever som har svårigheter i skolarbetet.

och av den reviderade grundskoleförordningen framgår att

En elev skall ges stödundervisning, om det kan befaras att eleven inte kommer att nå de mål som minst skall ha uppnåtts vid slutet av det femte och det nionde skolåret eller om eleven av andra skäl behöver särskilt stöd. (SFS 1997:599)

Det framgår också att stödet i första hand skall ges inom den klass eller grupp som eleven tillhör. Dessa föreskrifter får anses som ovillkorliga, d v s om eleven uppvisar sådana svårigheter att hans eller hennes möjligheter att nå målen för utbildningen äventyras, *skall* särskilt stöd erbjudas.

Kunskapsläget inom området

I vårt land har så vitt känt inga systematiska undersökningar genomförts med fokus på de elever som trots betydande svårigheter i skolarbetet, inte får den hjälp de är berättigade till. Emanuelsson och Sonnander (1991) har emellertid studerat i vilken utsträckning s k svagbegåvade elever i grundskolan fått specialpedagogiskt stöd. Författarna konstaterar att bland de 1,5 procent av en årskull med IQ lägre än 70 har en tredjedel inte under någon del av sin skoltid fått special-

pedagogiskt stöd. Det bör noteras att dessa elevers svagbegåvning inte var känd av skolans personal. Valet att inte ge dem specialundervisning vilade således inte på skolans bedömning.

Emanuelssons och Sonnanders studie är intressant även i perspektivet av vilka behov specialpedagogisk verksamhet förväntas uppfylla. Det kan t ex vara så att de elever i deras undersökning som inte fick specialundervisning, klarade sig mycket väl i skolan tack vare kompetenta klasslärare som själva förmådde stödja dem i deras skolarbete.

1998 genomförde Wennbo, Emanuelsson och Persson på Skolverkets uppdrag en granskning av tillsynsbeslut i så kallade enskilda ärenden. Samtliga beslut inom området "Särskilda stödinsatser och stödundervisning" åren 1995 till 1998 granskades för att få fram en bild av hur rätten till stöd tillgodoses och hur skolorna arbetar med detta, så som det framgår av tillsynsbesluten.

Bland resultaten av granskningen kan nämnas att det var fyra gånger vanligare att anmälan avsåg brister i stödet för pojkar än för flickor. Vidare kom cirka 90 procent av anmälningarna från föräldrarna och företrädesvis när barnen befann sig i de senare skolåren. Det framkommer också att anmälaren ofta är oense med skolan om vilka åtgärder som borde ha vidtagits men också om vilka åtgärder som faktiskt vidtagits. Vidare är det vanligt att föräldrar enligt anmälningarna känt sig tvingade att på eget initiativ och utan skolans medverkan få sina barn utredda vilket i sin tur ofta inneburit att barnet fått diagnoser som dyslexi, DAMP och/eller ADHD. När det gäller bristande stöd för elever med fysiska funktionshinder, utvecklingsstörning och liknande hinder är anmälningar relativt ovanliga trots att dessa elever oftast har ett omfattande stödbehov. Detta tyder på att "synliga" funktionshinder ofta får uppmärksamhet och leder till adekvata åtgärder medan mindre synliga problem i högre grad passerar utan att åtgärder sätts in.

I Danmark och Norge har studier genomförts där man undersökt skolsituationen för elever som uppvisar beteendeproblem av olika slag. Nordahl (2000) t ex visar i en omfattande studie att ungefär tio procent av eleverna i den norska grundskolan uppvisar beteendeproblematik. Av dessa får drygt 40 procent specialundervisning medan knappt tio procent inte får stöd trots att de anses behöva det⁵. Hur denna andel förhåller sig till motsvarande för elever med andra slag av svårigheter ger emellertid Nordahls studie inga svar på. Nordahl ställer sig dock kritisk till användandet av specialundervisning för att komma till rätta med elevers

5 Resterande elever fick t ex stöd i sin sociala utveckling av annat slag än specialundervisning.

beteendeproblematik eftersom detta kan "...være et uttrykk for at denne undervisningen bidrar til å dekke andre behov enn bare elevens behov for læring av ny atferd." (s. 315) Det är således inte självklart att specialpedagogiska insatser generellt skulle kunna vara lösningen på beteendeproblematiken. För att spetsa till frågan skulle man kunna fråga sig om inte möjligheten att hänvisa till bristande specialpedagogiskt stöd t o m skulle kunna rättfärdiga skolans och lärarnas svårigheter att komma till rätta med problemen.

I en undersökning genomförd i Oslo kommun läsåret 1997–1998 omfattande knappt 700 elever konstateras att pojkar, elever med utländsk bakgrund liksom elever från socialt sämre rustade hem var överrepresenterade bland dem som fick specialpedagogiskt stöd.⁶ I samma undersökning har frågor ställts till lärare i grundskolan om det i deras klasser finns elever som får för lite stöd eller inget alls trots att de bedömts behöva det. Enligt lärarnas bedömning är det fem procent av eleverna som borde få stöd utöver dem som redan har sådant. Samma lärare gör också bedömningen att drygt var femte elev bland dem som har stöd skulle behöva mer.

I studien konstateras också att den problemtyp som lärare upplever som svårast att komma till rätta med är beteendeproblematik. Här menar man att man skulle behöva mer stöd av speciallärare eftersom elever (främst pojkar) med denna problembild förstör både för sig själva och för andra. Samtidigt varnar författarna för att det är just inom detta område som specialundervisningen, i strid med den norska skollagen, tjänar syftet att både gagna de elever som får sin undervisning skild från den ordinarie klassen och de elever som blir kvar i klassen och då får en lugnare miljö. Trots detta är det just elever med beteendeproblematik som man menar skulle behöva mer specialpedagogiskt stöd.

I en dansk forskningsrapport – Urolige elever i folkeskolens almindelige klasser – redovisas resultat från en kvantitativ och kvalitativ undersökning omfattande 83 000 elever i 4 000 grundskoleklasser. Knappt 40 procent av eleverna bedöms som "urolige" och har vad vi skulle kalla olika grader av beteendeproblematik. Dock är det mindre än två procent av eleverna som bedöms vara ständigt oroliga. Resultaten av lärarundersökningen visar att problemen vanligtvis klaras av den vanlige klassläraren med "kollegial vejledning og intesiveret forældresamarbejde". I mycket begränsad utsträckning bedömdes dessa elever behöva utökad specialpedagogiskt stöd.⁷

6 Nordahl och Overland, 1998.

7 Undervisningsministeriet 1997, citat sid 44.

Slutligen skall nämnas ytterligare en norsk undersökning genomförd i fem kommuner och omfattande 486 elever (11 procent av det totala antalet elever) som bedömts behöva specialpedagogiskt stöd. 44 procent av dessa elevers klasslärare anser sig behöva mer "ekstern kompetans" än den de har tillgång till. Författarna skriver att "...de fleste elever som har behov for spesiell kompetanse har mer enn en vanske, og det er mest elever med atferds- og tale-/språkvansker som har dette behovet."⁸

Sammanfattningsvis kan det alltså konstateras att, även om bilden är splittrad, så framstår elevers beteendeproblematik vara det område som lärarna i klasserna har svårast att själva klara av. De genomgångna undersökningarna visar också att det är vanligt att de specialpedagogiska insatserna då kommer att tjäna dels som hjälp för den enskilde eleven men också som avlastning för den vanlige läraren och klassen.

Särskilt stöd som specialundervisning eller specialpedagogisk verksamhet

Sedan början av 1990-talet har vi i vårt land i allt mindre utsträckning valt att tala om *specialundervisning* och i stället använt *specialpedagogisk verksamhet* för att beskriva särskilda stödinsatser i skolan. Denna förändring i språkbruket har att göra med den breddning av verksamhetsfältet som blev ett resultat av skrivningarna i Lgr 80 samt den nya påbyggnadsutbildningen till specialpedagog som startade 1990. Specialundervisning ses sedan dess som en av flera former att bedriva specialpedagogisk verksamhet.

Under senare tid har man även i våra grannländer börjat ifrågasätta specialundervisning som företeelse i en inkluderande skola som skall vara för alla. I Norge har det så kallade *Kvalitetsutvalget*⁹ föreslagit att kraven på sk anpassad undervisning förstärks i den norska skollagen vilket skulle kunna medföra att behovet av specialundervisning elimineras. Man föreslår att detta istället blir en fråga för hälsomyndigheterna som därmed paradoxalt nog skulle komma att få även pedagogiska uppgifter. Förslaget remissbehandlas hösten 2003 och något slutligt beslut har inte tagits.

8 Stangvik, Rønbeck och Simonsen, 1998, citat sid 226.

9 NOU 2003:16.

Motsvarande diskussioner förs även i Island och Danmark. I Danmark har man från såväl kommuner, amt och stat ifrågasatt specialundervisningens kraftiga expansion och söker finna lösningar för att minska kostnaderna för verksamheten. Ungefär en femtedel av skolornas kostnader går idag till specialundervisning och man finner det orimligt att nästan var tionde elev behöver och får sådant stöd. En rimligare andel borde vara omkring två, kanske upp till fem procent av årskullarna.¹⁰

Mot bakgrund av vad som ovan sagts om "särskilt stöd" kan det finnas anledning att problematisera själva utgångspunkten för den här studien. Vad menar *vi* med "stöd" och vilka referenspunkter använder sig *våra informanter* av när de säger att "stödet inte räcker till"? Kanske bidrar själva frågeställningen till att permanenta en, åtminstone i de nationella styrdokumenterna, numera övergiven syn på vad specialpedagogisk verksamhet är. Ett illustrativt exempel på detta utgör en av de besökta skolorna, Loboskolan, som enligt enkätresultatet 2001 ansåg sig ha svårt att ge alla de elever stöd som behövde det. Sedan dess har man målmedvetet arbetat för att få till stånd en radikalt annorlunda utveckling på skolan. Endast tre barn är identifierade som stödbehövande och i övrigt lägger arbetslagen självständigt upp sitt arbete. Specialpedagogen intar här en central position som rådgivare och samtalspartner i specialpedagogiska frågor. Loboskolan utgör då ett gott exempel på hur stödbehovet och de specialpedagogiska insatserna kan reduceras till följd av ett målmedvetet förebyggande arbete.

10 Egelund, 2003.

Del 2: Resultaten: De tio skolorna

BJÖRKERED SKOLA

Björkered skola är en mindre skola för skolår 4 – 6 och har drygt 50 elever. Upptagningsområdet utgörs av några samhällen med omgivande landsbygd. Eleverna och deras familjer bor på lantgårdar eller i villor och ingen av dem har utländsk bakgrund. Området präglas av lantbruksbefolkningen, men bland föräldrarna finns också välutbildade höginkomsttagare likaväl som arbetare. Skolbyggnaden är gammal, men trivsamt nyrenoverad.

Skolan har ett tydligt ledarskap och en väl uppbyggd organisation. Lärarna är angelägna att utnyttja specialpedagogens kompetens för sin egen professionella utveckling. Man är på väg att frigöra sig från ett traditionellt tänkande om specialpedagogiskt stöd till förmån för ett arbetssätt som den nyanställda specialpedagogen bidragit med. Stödresurserna används flexibelt och samverkan med föräldrarna fungerar väl med föräldramöten varje månad. Skolan har också ett föräldraråd. Uppfattningarna om tillgången på resurser skiljer sig åt mellan skolans personal och rektor.

Hur ser du på tillgången på resurser?

Som vanligt så är det ganska... det är litet.

Vi har litet, tycker jag. Men det har alla skolor.

(lärare)

Björkered skola har förhållandevis bra resurser, det tycker jag. Absolut.

(rektor)

De vanligaste skälen till att elever på Björkered skola behöver stöd är läs- och skrivsvårigheter och svårigheter av social karaktär. Personalen är överens om att

alla elever som är i behov av särskilt stöd inte får stöd eller inte får det i tillräcklig omfattning. Av de ca 55 elever som går på skolan uppges 9 elever (16 procent) tillhöra denna grupp. De uppges ha varierande svårigheter samtidigt som en vanlig uppfattning är att små skolor har små problem.

*...folk och kanske jag själv och gemene man kanske tror
att allting är liksom frid och fröjd och (att)
det är mycket mindre behov på en liten skola.
(lärare)*

Lärarna menar att det är snålt tilltagna ekonomiska resurser och kompetensbrister som gör att inte alla elever får det stöd de behöver. Men man frågar sig också om eleverna får rätt stöd. Specialpedagogen arbetar åtta timmar i veckan på skolan och denna tid används huvudsakligen till att stödja elever i det ordinarie arbetet i klassrummet. Alla lärarna understryker också hennes stora betydelse som rådgivare och stöd i det pedagogiska arbetet. Rektorn liksom lärarna är mycket nöjda med att man äntligen har en specialpedagog i verksamheten.

De intervjuade föräldrarna upplever alla att samarbetet med skolan är gott och de anser att skolan har gjort så gott den har kunnat för att hjälpa deras barn. De har stor tillit till skolan.

*Jag beundrar dem. Det är ju en duktig skola får jag säga.
De har det man önskar att de skall ha.
Och det mesta ligger nog i en mognadsprocedur hos han själv.
(förälder till elev med koncentrationssvårigheter)*

Samtliga föräldrar anser också att de fått vara delaktiga i de beslut som rör deras barn i skolan. De känner sig informerade genom veckobrev, täta föräldramöten och utvecklingssamtal.

HAMPEDALSKOLAN

Hampedalskolan är en F-3 skola som har ca 70 elever och upptagningsområdet speglar ett vitt socioekonomiskt spektrum. Utbildningsbakgrunden bland föräldrarna varierar, det finns både högutbildade föräldrar och föräldrar som är analfabeter. Ca 25 procent av eleverna har utländsk bakgrund.

Hampedalskolan skulle kunna karakteriseras som en skola där traditionen och ekonomin styr verksamheten. Skolan har varit utsatt för 90-talets våg av nedskärningar och man har haft svårt att hålla budgeten. Tidigare har man haft tre

speciallärare men idag finns bara en kvar inom rektorsområdet och hon arbetar i första hand med barn tillhörande ett enda skolår. I hennes tjänst ingår även andra arbetsuppgifter såsom klassundervisning och arbete i skolans bibliotek. Både lärarna och specialläraren anser att resursen borde användas på ett annat sätt så att fler klasser och elever kunde få del av speciallärarens insatser. Det finns ett centralt resursteam i kommunen som fungerar som en konsultverksamhet utan aktiv medverkan i verksamheterna.

Personalen är överens om att inte alla elever som behöver stöd får det. Det är framförallt antalet elever med beteendeproblem som har ökat. Rektorn uttrycker stark frustration när det gäller att möta barn med beteendeproblem och som orsak nämns både resurs- och kompetensbrist.

Jag vill poängtera än en gång att jag tycker att vi får allt svårare problem att ta hand om i skolan där barnen har sådana störningar att det är snurr på hela klassen och personalen... det är för mig en stor frustration att inte kunna lösa de här problemen, det är dels en resursbrist men också en kompetensbrist.
(rektor)

Två av de intervjuade pedagogerna anser att resurserna är tillräckliga men de menar att de saknar tillgång till speciallärare. De övriga anser att resurserna är otillräckliga. Det förefaller som att både strategier och kompetent personal för att möta barnens behov saknas. Skolan möter de nya behoven traditionsmässigt med att anställa fler elevassistenter. Även specialläraren används för att ha uppsikt över dessa barn.

”Kajsa (specialläraren) hon ägnar mycket tid åt att punktmarkera, det är bortkastat. Hon skall användas till dom bär barnen som man kan hjälpa, som stöd för att få dom att förstå, komma igång.”
(lärare)

Rektorn menar att man måste använda merparten av resurserna till barn som har ett utagerande och störande beteende på bekostnad av de elever som har inlärningssvårigheter och som behöver särskilt stöd i matematik, svenska och engelska.

Bland de intervjuade föräldrarna finns varierande uppfattningar om hur stödet för deras barn hanterats. Två föräldrar önskar att deras barn skulle få mer stöd och framförallt att stödet skulle ha satts in tidigare. Den tredje föräldern är nöjd med det stöd deras barn får idag. I intervjuerna framkommer också att samarbetet mellan föräldrarna och skolan inte alltid fungerat.

VEBESKOLAN

Vebeskolan är en fristående F-7- skola med språklig profil. Den har ca 200 elever och drivs av en intresseförening. Upptagningsområdet är främst den större stad där skolan är belägen. Till skolan söker sig, enligt rektor, invandrarelever av olika nationaliteter, men med en språklig intressegemenskap. En del av dem är elever som "misslyckats" i den kommunala grundskolan. Kulturellt och språkligt är elevgruppen homogen.

Ett sammanfattande intryck av skolan är att rektor och lärare är mycket engagerade. Undervisningen bedrivs på svenska av svenska lärare och ett antal assistenter som talar profilspråket är knutna till elevgrupperna. Det råder tämligen stor enighet mellan rektor och de intervjuade lärarna om att tillgången till resurser är god. En klasslärare menar att skolan har tillräckligt med resurser tidsmässigt, men brist på kompetens när det gäller områden som Svenska som andraspråk och specialpedagogik. Också rektor menar att avsaknaden av specialpedagogisk kompetens är ett problem. Sedan enkäten gjordes har skolan fått en ny rektor och några av de intervjuade lärarna menar att bytet av skolledning gjort stor skillnad när det gäller tillgången till resurser för särskilt stöd.

*... jag tycker att vi har tillräckligt med resurs för ettor.
Vi har tänkt så här: Vi lägger mer resurser på ettorna, så
vi får dem förstärkta till tvåan. Men.../ jag vet att det där
också finns mycket resurser. I varje klass finns en assistent,
sen finns det en assistent som tar ut svaga elever som behöver stöd
på något sätt.../Det finns alltså mycket koncentrerat i ettan
och tvåan, för vi tänkte, om vi stärker barnen (där), förstärker vi
också deras självkänsla och det blir lättare sen, i fortsättningen.
(lärare)*

Personalen menar också att sedan den nya rektorn tillträdde (och sedan enkäten ifylldes) har man lyckats att ge de elever som är i behov av särskilt stöd tillräckligt med stöd, i samtliga fall utom ett. I detta fall, menar man att man på skolan saknar den kompetens som just denna elev behöver.

På Vebeskolan ger rektor och de intervjuade lärarna en traditionell bild av hur man organiserar sitt stöd till eleverna. Man framhåller vikten av att bilda små undervisningsgrupper för att stödja eleverna. En annan form av stöd som lyfts fram är att lärare "jobbar extra" med eleverna på rasterna. De tvåspråkiga assistenternas roll i stödet till eleverna betonas också.

*... vi gör en bedömning av eleverna och vi diskuterar fram och tillbaka vad som är bäst för eleverna. Man kommer alltid med idéer om hur barn kan bli bättre och vi är alla överens om att om det kommer en assistent som pratar både svenska och ... (profilspråket) till klassen, så ger det resultat.
(rektor)*

Personalen anger många olika orsaker till att elever har behov av särskilt stöd, men huvudorsaken uppges i de flesta fall vara språksvårigheter. Detta innebär att om man inte hade att arbeta med tvåspråkighetsproblematiken, skulle man ha betydligt färre elever i behov av särskilt stöd. Rektor menar att många elever får svårigheter eftersom undervisningsmaterialet inte är anpassat till dem. Läroböckerna har för svår text, de är anpassade för svensktalande barns behov.

På Vebeskolan har endast en förälder och elev intervjuats. Denna förälder upplever samarbetet med skolan som gott och förklarar sig nöjd med skolans stöd till eleven.

LOBOSKOLAN

Loboskolan är en F-3 skola och har ca 75 elever. Skolans upptagningsområde är varierat även om arbetare och lägre tjänstemän dominerar bland föräldrarna. Ytterst få har utländsk bakgrund. Skolan är relativt ny och litenheten innebär att lärarna känner alla barn. De intervjuade är eniga om att föräldrarna är mycket engagerade i barnens skola, skolan är viktig för dem och de ställer krav på verksamheten.

Loboskolan bröt en negativ trend genom att målmedvetet förändra en steltnad organisation och förlägga ansvaret till självständiga arbetslag som arbetar åldersblandat. Man har fått till stånd ett aktivt arbete med värderingsfrågor och arbetar på att få en gemensam syn på skolans uppdrag. Praktiskt innebär detta att den nytillsatte rektorn utövar ett tydligt och visionärt ledarskap. Man har satsat på att anställa en specialpedagog på bekostnad av färre lärartjänster – ett arrangemang som är ovanligt i kommunen. Det vanliga är att man använder sig av den specialpedagog som arbetar i kommunens stödteam.

*När jag kom hit så fanns det ett rätt så stort uppdämt behov och det var väl därför man beslutade sig för att anställa en specialpedagog och då var det ju ett rätt så stort antal som lärarna kände att här måste vi ha hjälp.
(specialpedagog).*

Behovet av särskilt stöd är inte så stort längre och vid tiden för intervjuerna fick så gott som varje barn som behövde det också stöd i tillräcklig omfattning vilket inte var fallet då enkäten genomfördes. Den specialpedagogiska verksamheten bedömer man ha hög relevans och man arbetar idag med individuella utvecklingsplaner för alla elever på skolan. Stödets utformning menar man har förändrats och idag blivit mer "skräddarsydd" i relation till elevernas behov.

*Det finns inget åtgärdsprogram, ingen handlingsplan,
ingen individuell plan som är lika för mig.
(lärare)*

När det gäller frågan om vilka de barn är som får för lite stöd finns en ganska likartad uppfattning bland personalen. Man menar att det tidigare på Loboskolan handlat om de barn som haft läs- och skrivsvårigheter. Rektorn som endast varit på skolan ett år säger:

*Jag ser inte dom barnen här, jag har inte sett dom barnen
här så tydligt som på den stora skolan där jag var tidigare...
Jag kände ju där att det var mycket den här psykosociala delen
som man inte kände att man kunde tillräckligt tillgodose,
dom hade inte dom verktygen, det var en gammal traditionell skola
detta och där var man van vid att det är inte vi i arbetslaget eller
jag som lärare som skall lösa det här utan man såg det som
ett utomstående problem och där känner jag att det är både
ett synsätt som måste förändras plus verktyg.
(rektor)*

Relationen till föräldrarna präglas av stor öppenhet och de intervjuade föräldrarna är mycket nöjda med det stöd deras barn får. Föräldrarna är eniga om att de känt sig delaktiga då den individuella planen upprättades och att deras barn gjort framsteg. Alla tre föräldrarna uttalar emellertid en oro över hur de skall gå för deras barn då de skall byta skola. Oron handlar om att den nya skolan arbetar på ett annat sätt och har ett helt annat förhållningssätt då de möter barnen.

*Det enda som jag som förälder känner att jag är orolig över,
det är när han skall byta skola sedan. Då kan jag känna att
någonstans glappar det på vägen, att han inte kommer att
få den hjälpen han har fått här hittills.
(förälder)*

SVALBOETS SKOLA

Svalboets skola är en fristående skola för skolår 1 – 6 och drivs av en föräldraförening. Skolan, som har en speciell pedagogisk inriktning, har knappt 50 elever och är under uppbyggnad. I skolans lokaler finns också förskola. Upptagningsområdet för skolan är den medelstora stad där den är belägen, men också omgivande tätorter. Enligt skolans personal kommer eleverna huvudsakligen ur två olika grupper. Den ena gruppen är elever vars föräldrar har ett genuint intresse för den speciella pedagogik som bedrivs och som tidigt söker sig till Svalboets förskola. Den andra gruppen är föräldrar vars barn tidigare gått i kommunala skolor där barnen inte fått det stöd de behövt. Föräldrarnas utbildningsbakgrund beskrivs som blandad. Ett fåtal elever har utländsk bakgrund.

Och sen har vi en annan grupp här och det är de föräldrar som har oss som sista utposten för barn som har det jobbigt och inte fixat det här. Vi skall väl inte säga att barnen inte fixat det, men där grundskolan, den kommunala skolan inte har klarat av det. De föräldrarna söker sig hit.
(rektor)

Svalboets skola präglas av höga ambitioner hos skolledning och lärare. Samarbetet mellan skola och föräldrar kännetecknas av ömsesidig respekt. När det gäller det specialpedagogiska området söker man finna vägar att utveckla kompetensen hos lärarna. Rektor har specialpedagogisk kompetens och i övrigt använder man sig av kommunens centrala stödteam. Det finns också några elevassistenter i verksamheten.

När det gäller tillgången till resurser menar rektor att man har så god tillgång att man ibland till och med blir för många vuxna. Lärarna å andra sidan menar att, fastän resurstillgången är god, så upplever man ändå att resurserna är otillräckliga. Man säger att det kanske är ”rätt” kompetens man egentligen efterfrågar.

*Det jag saknar litet, jag har ju jobbat på en vanlig skola förut...
då hade vi en speciallärare.*
(lärare)

De vanligaste skälen till att elever behöver stöd på Svalboets skola är socioemotionella svårigheter och inlärningssvårigheter. Av skolans drygt 50 elever finns det idag sju elever (ca 15 procent) som inte får tillräckligt med stöd. Stödbehovet på skolan upplevs som stort, bland annat p g a att föräldrar vars barn haft svårig-

heter i andra skolor sökt sig hit. Enligt frågeformuläret får idag 7 av de drygt 50 eleverna (15 procent) inte tillräckligt med stöd. Ingen elev är dock helt utan stöd. De elever som inte får tillräckligt med särskilt stöd är de tysta och försiktiga eleverna.

*Alltså, det är ju som alltid, det är ju de som hörs och märks
som får mest hjälp och de bär som kanske bär läs- och
skrivsvårigheter får mindre stöd.
(lärare)*

På skolan finns en tydlig strävan att arbeta mot ett stöd som integreras i verksamheten. Läraren sätter sig bredvid den elev som behöver stöd och arbetar antingen med ordinarie material eller med anpassat material, parallellt medan skolarbete pågår. När det gäller elever med utagerande beteende finns en elevassistent, en ”resurs”. Rektor menar att en god organisation är viktig för att man skall kunna utnyttja det särskilda stödet på ett bra sätt. Arbete med att utveckla organisationen i detta avseende pågår.

Bland de intervjuade föräldrarna finns varierande uppfattningar om skolans sätt att hantera stödet för deras barn. Föräldrarna till en av eleverna är helt nöjda med det stöd deras barn får (trots att skolan anser det vara otillräckligt). Några andra föräldrar är i stort sett nöjda, även om man har fler åsikter om det stöd deras barn får. Någon förälder pekar på skolans bristande förmåga att hantera mobbningsproblematik.

STOREGÅRDSSKOLAN

Storegårdsskolan är en F-9 skola med totalt ca 700 elever och ett drygt sextiotal lärare. Storegården är en segregerad stadsdel där nästan alla elever har utländsk bakgrund. Uppagningsområdet är ett bostadsområde med hyreslägenheter i ett tungt socialt belastat område. Många av eleverna är födda i Sverige men är ändå inte förankrade i det svenska samhället. Omflyttningar är vanliga och arbetslösheten bland föräldrarna är hög. De första levnadsåren har för många av eleverna varit extremt svåra och man har haft med sig traumatiska upplevelser från sina forna hemländer. Föräldrarnas utbildningsbakgrund varierar kraftigt och andelen analfabeter bland föräldrarna är hög.

*Det är svårt att få kontakt med föräldrar och många föräldrar har
inte någon skolbakgrund, jag kan säga att det är rätt många...
men språket känner jag nog ändå som det svåraste, för även om*

man har tolk och de kanske förstår vad man egentligen säger så är det ofta något underliggande som ändå finns, de bär små, små subtila sakerna som man kanske inte tolkat. Det kan vara svårt.

(lärare)

På Storegårdsskolan är arbetet organiserat i horisontella arbetslag där en grupp lärare har ansvaret för ca 60 elever per skolår. Arbetslagen utgör relativt självständiga enheter som väljer hur arbetet skall organiseras, vem som skall vara klassföreståndare eller mentor, hur eleverna skall grupperas, hur resurserna skall fördelas etc.

Vi har rätt självständiga arbetslag på gott och ont, vi har en lång tradition av att jobba i arbetslag... Dom har stor frihet, det ser lite olika ut i olika lag hur man fördelar och hur man grupperar och en del lag jobbar rätt så flexibelt med det och ändrar om ganska ofta efter behov.

(specialpedagog)

Alla de intervjuade har uppfattningen att tillgången på resurser är mycket otillräcklig och skolan har också varit utsatt för omfattande ekonomiska neddragningar under senare år. Det finns en stor diskrepans mellan behov av stöd och faktiskt stöd. Enligt lärarnas bedömning är det ca 35 procent av eleverna som inte får tillräckligt stöd.

Det är dåligt, jättedåligt, det finns inget annat svar, det är jättedåligt. Vi har elever med enorma behov och vi kan inte tillgodose dem på något sätt utan vi har hemmagjorda lösningar och ibland fungerar det bra och ibland inte alls

(lärare)

Ständiga nedskärningar, den här skolan har jobbat efter något som inte bara vi själva tror på utan många andra också tror på... Det som vi byggt upp nu i form av flerspråkighet, särskilt studiestöd i våran studiehall och alltibop det här som det ser ut nu måste vi slakta nästan all... vårt sätt att jobba, d v s personalens sätt att jobba med föräldrarna, är ju något unikt i Sverige... hela den här biten hur vi knyter skolan till byn, klipper man det går det aldrig att få igång igen...

(rektor)

Det finns ett starkt engagemang och visioner på skolan. Men trots ett öppet klimat finns det också motsättningar inom personalgruppen. Personalomsättningen är relativt hög vilket kan förklaras med ett krävande arbetsklimat och det omfattande stödbehovet.

Några av pedagogerna menar att det finns en grupp elever som inte får tillräckligt stöd. Det är de elever vars problem inte är tillräckligt omfattande för att motivera särskilda stödåtgärder.

*Jag tänker alltid på den här mellangruppen... jag tycker ändå att de som är svagpresterande får ändå rätt mycket idag och de som är duktiga får sitt... men sen den stora mellangruppen som kanske med lite, lite extra hjälp skulle kunna gå långt... det behövs egentligen så lite.
(speciallärare)*

De intervjuade föräldrarna uppger att de känt sig delaktiga i de beslut skolan tagit men de skulle önska att skolan blev tydligare när det gäller frågan om vad som förväntas av dem som föräldrar. Rektorn menar att skolan måste bli bättre på att möta föräldrarna på ett annat sätt och i andra sammanhang eftersom mycket är kulturellt betingat. Det finns också stora språkliga hinder.

LILLA MOSSENSKOLAN

Lilla Mossensskolan är en F-6-skola med drygt 300 elever. Den är belägen i en förort till en större stad. I upptagningsområdet bor familjer med låg utbildningsbakgrund och många av eleverna växer upp med en förälder. En hel del av familjerna har sociala problem. Skolan samverkar med socialtjänsten för att stödja barnen från dessa familjer. Ungefär hälften av eleverna har utländsk bakgrund, många av dessa elever är födda i Sverige och talar förhållandevis bra svenska.

Den stadsdel där Lilla Mossensskolan är belägen, har under en följd av år haft en svår ekonomisk situation, vilket medfört att skolorna i stadsdelen fått vidkännas omfattande besparingar. På Lilla Mossensskolan har under senare tid ett sparbetting motsvarande fyra lärartjänster genomförts under ett läsår. Ytterligare en komplikation är utflödet av elever till fristående skolor. Drygt hälften av eleverna i en av sjätteklasserna har sökt till fristående skolor i år 7. Uppgivenessen hos personalen ligger nära då man, förutom de omfattande besparingarna, varit med om täta skolledarbyten de senaste åren. På Lilla Mossensskolan är personalen enig om att resurserna långt ifrån räcker till för att täcka elevernas behov. De förberedelseklasser och den särskilda undervisningsgrupp som tidigare funnits på skolan är sedan något år nedlagda. När klasslärare är sjuka är det vanligt att spe-

ciallärarna vikarierar. Rektor menar att det är svårt att säga om resurserna är så knappa som man upplever dem. Han menar att kanske behöver de specialpedagogiska insatserna och undervisningen i Svenska som andraspråk organiseras på annat sätt för att utnyttjas effektivare. Man måste kanske fråga sig om det är rätt sorts stöd man ger, menar han vidare.

De vanligaste orsakerna till att elever behöver stöd är inlärningssvårigheter och koncentrationssvårigheter. Social problematik i hemmen finns ofta i bakgrunden till skolsvårigheterna. Ca 20 procent av eleverna med utländska bakgrund har stort behov av undervisning i svenska som andra språk. Personalen är överens om att många barn på Lilla Mossenskolan inte får det stöd som de behöver. Av skolans 310 elever har 12 procent redovisats i frågeformuläret som elever som inte får stöd eller inte får tillräckligt med stöd. Denna grupp elever karaktäriseras som tysta, skotsamma elever med inlärningssvårigheter.

*...det är ju det som ger oss väldigt dåligt samvete och som känns så väldigt stressande, att man inte kan ge dem det de behöver och all frustration över att det är så många som skulle behöva stöd, som de inte får.
(speciallärare)*

Skolans personal har en tämligen traditionell syn på hur särskilt stöd bör ges eleverna. Stödet är i huvudsak av kompensatorisk modell. En speciallärare arbetar också med råd och stöd gentemot ett antal lärare som arbetar som speciallärare utan formell utbildning. Det är äldre, erfarna lärare som arbetar med elevstöd och undervisning i Svenska som andra språk ute i klasserna. Skolan har tillgång till skolpsykolog under några timmar i veckan, men man har inte tillgång till någon kurator.

De intervjuade föräldrarnas uttrycker oro för huruvida skolan ger eleverna tillräckligt med stöd och undrar hur det skall gå för deras barn. En förälder är mycket frustrerad och beskriver sin kamp för att barnet skall få tillräckligt med stöd.

*...i flera, flera år har jag hållit på med det här va, och hon har ju inte fått det stödet som hon behöver.
(förälder)*

En annan uttrycker sig försiktigare, men hoppas att hans medverkan i intervjun skall innebära större möjligheter till stöd för eleven.

TORSTADSKOLAN

Torstadskolan är en F-9 skola och har ca 350 elever. Upptagningsområdet är blandat men har förändrats en hel del de senaste åren. Torstad är en gammal ort med starka traditioner. I samband med nybyggnation har familjer med annan socioekonomisk bakgrund flyttat in. Dessa föräldrar är ofta högt utbildade och bland dem finns ett starkt föräldraengagemang som ställer höga krav på skolan.

På Torstadskolan har rektor omprioriterat resurser för att möta identifierade behov. Man har anställt specialpedagog, kurator och fler speciallärare sedan enkäten besvarades vilket medfört att diskrepansen mellan behov av stöd och faktiskt stöd har minskat. Orsaken till förbättringen är enligt rektor att man medvetet satsat på att tillsätta rätt kompetens för att möta behoven. Andelen elever som idag inte får tillräckligt stöd är enligt lärarnas bedömning drygt 5 procent. Man har också infört rutiner för dokumentation och det finns idag individuella planer för alla barn i skolan. Rektorn utstrålar stort engagemang och har visioner hur han vill att skolan skall vara.

Det är en resursfördelning med prioritering... nu har jag gjort en omprioritering och har tagit 20 procent från en lärartjänst till kurator. Facket är inte glada för de vill ha sina lärartjänster men jag har kunnat motivera det och vi får så mycket god hjälp. Det handlar om att ha rätt kompetens för att kunna möta dom... vi har gjort en enorm uppryckning när det gäller den kompetensen kring att jobba med de här barnen som behöver stöd och att skriva åtgärdsprogram på ett formaliserat sätt, att hitta rutiner och så vidare. Så det har blivit enorm förbättring.
(rektor)

Flera av de intervjuade bland personalen anser att det finns en grupp elever som inte riktigt får det stöd de behöver. Dessa elever uppvisar inte så uppenbarliga svårigheter och riskerar därmed att ”falla mellan stolarna”.

Dom här barnen som inte tar så mycket egna initiativ... det är tysta, lugna, blyga tjejer som kanske inte tar för sig så utan kan sitta med banden uppsträckt en stund och man kanske inte har sett dom medan det finns andra som...
(lärare)

Dom kan läsa men dom är ändå lässvaga, dom har dålig läsförståelse. Men så är de samtidigt lite lugna och inte störande och inte utagerande

*och då blir det på något sätt att dom får inte riktigt samma stöd
som dom här eleverna som verkligen inte kan läsa.
(speciallärare)*

Relationen mellan föräldrar och skolan präglas av öppenhet och samarbete.

HÖGA KLINTENSKOLAN

Höga Klintensskolan är en F-6 skolan som har knappt 400 elever. Upptagningsområdet är i stort sett ett bostadsområde med hyreslägenheter i ett tungt socialt belastat område. Nio av tio elever har utländsk bakgrund. In- och utflyttningen är omfattande och många föräldrar är arbetslösa. Föräldrarnas utbildningsbakgrund varierar, några är högutbildade men de allra flesta saknar yrkesutbildning. Det finns även de som helt saknar utbildning och är analfabeter.

*Jag har gjort anmälningar (till socialtjänsten) nästan på halva klassen...
av de anmälningar jag gjort har ungefär hälften lett till något bra och
gett resultat och resten har inte kommit och de har inte gjort någon utredning
men jag får göra en ny anmälan då, jag är nöjd med det...
jag har ett gott samarbete med föräldrarna även efter anmälan.
(lärare).*

*Tyvärr är det så, dom som flyttar är de stabila familjerna som
ser detta som om man flyttar härifrån har man flyttat upp
ett steg till något bättre...
det är min tolkning att man flyttar ifrån.
(lärare).*

Höga Klintensskolan brottas med stora problem och behoven på skolan är närmast omätliga. Enligt lärarnas bedömning får vart fjärde barn på skolan mindre insatser än de skulle behöva. De intervjuade anser alla att tillgången till resurser är bra men man efterfrågar rätt kompetens snarare än mer ekonomiska resurser. I samband med tillsättande av en ny rektor påbörjades ett omfattande förändringsarbete på skolan. Rektor driver målmedvetet utvecklingen mot en bättre skola och menar att det i första hand handlar om värderingar, attityder, arbets sätt, gemensam syn etc. Rektorn arbetar mycket med utveckling av självständiga arbetslag och arbetsplaner. Man har även nyanställt en specialpedagog för att tillföra mer kompetens på skolan.

Två lärare och en elevassistent per 17 barn och då har dom två klassrum och ett grupprum och så kan dom göra precis som dom vill... väldigt många har börjat se finesserna i detta och ta sitt eget ansvar och lyfta sig själva för det är ju det, det är. Det är ju dom som är duktiga på det här... det är jättespännande skall jag säga men det är tufft, väldigt tufft emellanåt kan jag säga... det här att ett antal vuxna stannat vid en viss gräns sen blir det bara sämre inläring, att vi får fler vuxna, ... och inte säkert att gruppstorlek är... det handlar om kunskap och att se varje barn... förbållningssätt.
(rektor)

Då funderar vi mycket om det är särskilt stöd som eleven behöver eller kan vi förändra vårt arbetssätt och vårt tänkande som pedagoger... att vi själva skall öka vår medvetenhet kring hur dom här barnen lär sig och på vilka olika sätt vi kan underlätta för dom.
(lärare)

Det finns ingen entydig bild bland de intervjuade om vad som är karaktäristiskt för de elever som inte får tillräckligt stöd. Här lyfts de bråkiga barnen fram liksom barn med koncentrationssvårigheter och dessutom de blyga och tystlåtna.

Bland föräldrarna varierar uppfattningarna om samarbetet med skolan och om stödbehovets omfattning och utformning. Det framkommer också vid intervjuerna att föräldrarna och skolan inte alltid ser elevens svårigheter på samma sätt.

SPJUTHULT SKOLA

Spjuthult skola är en F-9 skola, belägen i en mindre tätort. Hela skolan har ca 500 elever. Denna studie inriktar sig på skolans år 7–9. Upptagningsområdet är tätorten där skolan är belägen, några intilliggande samhällen samt omgivande landsbygd. På skolan finns ett tjugotal elever med flyktingbakgrund. Tätorten Spjuthult domineras av några större industrier, där många av elevernas föräldrar arbetar, antingen som arbetare eller tjänstemän. Det har varit tradition att man börjat arbeta vid dessa industrier direkt efter den obligatoriska skolgångens slut.

Så är det ju inte riktigt längre, men mentaliteten ligger kvar.
(lärare)

Skolans ledningsorganisation, som består av rektor och biträdande rektor, är relativt ny. Verksamheten i år 7–9 bedrivs i tre ”spår”. Ett antal av skolans lärare

fungerar som speciallärare på deltid i de olika klasserna i år 7–9 och varje spår avsätter 40 procent av en lärartjänst till elevstöd. En av dessa lärare arbetar också med svenska som andra språk. Flera av de lärare som arbetar med elevstöd har kortare eller längre kurser i specialpedagogik, men vid behov av specialpedagogisk kompetens i vidare mening anlitas kommunens centrala stödteam.

Tillgången till resurser tedde sig vid planeringen av läsåret tämligen god, men genom att flera elever flyttade före höstterminsstarten, är nu situationen enligt rektor ”rätt tuff”, något som många av skolans lärare instämmer i. Behovet av stöd upplevs som stort och det finns en hel del elever som inte får tillräckligt med stöd. Både rektor och lärare påpekar att eleverna på skolan inte är så studiemotiverade och att studietraditionen hos föräldrarna och i det omgivande samhället inte är så stark. Detta beskrivs som *en* orsak till att stödbehovet är stort.

Bland de elever som inte får stöd eller tillräckligt med stöd kan man urskilja två grupper. En större grupp av elever behöver stöd i läsning, skrivning och matematik. Dessa elever beskrivs som tysta och ”svagpresterande”. En annan grupp elever, som inte får tillräckligt stöd är de 6–7 elever, som i hög grad skolkar från lektionerna. Skolledning och lärare uttrycker stor frustration när det gäller dessa elever.

*Det finns alldeles för många elever som inte dyker upp vid de tillfällen
de blir erbjudna stöd. Det är väl det som är det svåra. Kunde man då lägga
de resurserna på de barnen som är där; skulle/.../de få tillräckligt med stöd.
Men så kan man ju inte göra. Vi måste ju kämpa i alla fall. Och det gör vi ju.
Vi stångar oss blodiga och känner oss litet maktlösa.
(lärare)*

Det särskilda stödet på Spjuthults skola år 1–7 är traditionellt organiserat. Eleverna får stöd antingen i mindre grupp i ett grupprum i anslutning till sitt klassrum eller genom stöd inne i klassrummet. Individuellt stöd förekommer, men undervisning i en mindre grupp verkar vara det vanligast förekommande. För elever som under en kortare tid behöver stöd i något ämne finns en så kallad ”basskola”, belägen i en särskild byggnad. Här arbetar lärare tillsammans med fritidsledare.

Bland föräldrarna varierar uppfattningarna om samarbetet med skolan och om insatserna för eleverna är tillräckliga. Föräldern till en av de skolkande eleverna är mycket besviken på skolans sätt att stödja och hjälpa hans tonåring. En annan förälder uttrycker mildare kritik, medan en tredje är nöjd med det stöd som erbjuds eleven.

Del 3: Resultat, slutsatser och diskussion

Kartläggningsschemat

Som inledningsvis nämnts ombads varje skola att uppge vilka elever man anser skulle behöva mer stöd än vad de får. Samtliga skolor har angett elev för elev i schemat utom Storegårdsskolan som på grund av det stora elevantalet istället lämnat uppgifterna i procentform¹¹. På Storegårdsskolan bedömer man att drygt 150 av de knappt 500 eleverna skulle behöva mera stöd än vad de får idag. Loboskolan hade, som tidigare behandlats, gjort genomgripande förändringar sedan enkätstudien genomfördes, vilket lett till att av skolans 75 elever endast sex bedöms behöva stöd, vilket de också får.

Ungefär 2 300 elever på de tio skolorna utgör den här studiens bas. Av dessa är det knappt 700, alltså drygt 30 procent, som enligt skolornas bedömning inte får det stöd de borde ha för att klara sig bra i skolan¹². Intressant att notera är att variationen mellan skolorna är mycket stor – från 0 procent till närmare 90 procent av eleverna får mindre stöd i skolan än vad de skulle behöva.

11 Vebeskolan har inte fyllt i blanketten för fler än de tre elever som intervjuats varför det är svårt att få en bild av stödbehovet på skolan.

12 Det bör återigen påpekas att skolorna valts ut därför att de i enkätundersökningen angett att man hade en betydande diskrepans mellan bedömda behov och faktiskt stöd.

Pojkar eller flickor

Såväl svenska som internationella studier har visat att det är ungefär dubbelt så vanligt att pojkar får särskilt stöd som att flickor får det. Några studier som visar könsfördelningen bland dem som *inte* får stöd trots att de bedömts behöva det, har emellertid så vitt känt inte genomförts. I den här undersökningen visar det sig att det generellt är ungefär lika stor andel pojkar som flickor som tillhör denna grupp, ett mönster som är tämligen stabilt över skolorna. Endast en skola, Torstads skolan avviker från det generella mönstret. Här är det tre gånger vanligare att det är pojkar som skulle behöva mera stöd, men här handlar det om totalt 22 elever på hela skolan, dvs. en mycket liten del av det totala materialet.

Familjeförhållanden

I genomsnitt är det något mer än vart fjärde barn som lever med enbart den ene föräldern och med eller utan syskon, vilket väl överensstämmer med riksgenomsnittet¹³. Detta mönster stämmer väl även på de två skolor som ligger i invandrartäta och socialt belastade områden. Det finns inte någon anledning att tro att ensamföräldrar generellt sett skulle ha svårare att argumentera för att deras barn borde få mer stöd än andra föräldrar.

Etnicitet

Urvalet av skolor i studien har gjorts så att det skall spegla variationen av skolor i landet. Det innebär då naturligtvis att de är varandra mycket olika och att andelen elever med annat födelseland än Sverige bland dem som får mindre stöd än de skulle behöva, bara är intressant jämfört med elevsammansättningen på respektive skola. Storegårdsskolan och Lilla Mossens skolan är de skolor i studien som har hög andel elever från utomnordiska länder varför det kan vara särskilt intressant att studera dem med avseende på just den här elevgruppen. Rektor vid

13 Nästan tre fjärdedelar (73%) av alla barn i ålder 0-17 år bor tillsammans med båda sina föräldrar. Fyra femtedelar av barnen som bor i ombildade familjer bor med mor och styvfar. Resterande femtedel av dessa barn bor med far och styvmor. Nästan en femtedel av alla barn bor med en ensamstående mor medan endast tre procent av barnen bor med en ensamstående far. (RFV, 2003)

Storegårdsskolan säger vid intervjun att i stort sett alla elever på skolan har utländsk bakgrund även om många är födda i Sverige och alltså är andra generationens invandrare. Det är också här den största andelen av eleverna finns, vilka av skolan bedöms behöva mera stöd än vad de får. Intressant är att studera hur andelen elever inom denna grupp födda utom Sverige varierar mellan skolåren:

Tabell 1: Andelar elever i varje skolår på Storegårdsskolan födda i utlandet som får mindre stöd än vad de anses behöva.

Skolår	4	5	6	7	8	9	FBG ¹⁴
Andel (%)	27	28	46	58	60	72	100

Tabell 1 visar på en intressant tendens nämligen att ju högre upp i skolåren eleverna kommer, desto starkare dominerar barn födda utom Sverige bland dem som skulle behöva mer stöd än vad de får.

Höga Klintensskolan, som också är en skola med mycket hög andel elever med invandrarbakgrund (90 procent), uppvisar ett liknande mönster¹⁵:

Tabell 2: Andelar elever i varje skolår på Höga Klintensskolan födda i utlandet som får mindre stöd än vad de anses behöva.

Skolår	1	2	3	4	5	6
Andel (%)	40	19	65	59	86	80

Intressant nog uppvisar båda skolorna stigande kurvor i de senare skolåren trots att man rekryterar olika men delvis överlappande åldersgrupper till de två skolorna.

14 Förberedelsegrupp för elever som nyligen anlant till Sverige

15 Här handlar det om endast 85 elever varför resultaten får tolkas med stor försiktighet.

Om eleverna delas upp i två grupper där den ena utgörs av invandrare i första och andra generationen och den andra av svenskfödda i första och andra generationen, framträder ett annorlunda mönster:

Tabell 3: Andelar elever i varje skolår på Storegårdsskolan som själva är födda utomlands och som får mindre stöd än vad de anses behöva. Eller elever där minst en av föräldrarna är födda i utlandet och som får mindre stöd än vad de anses behöva.

Skolår	4	5	6	7	8	9	FBG ¹⁶
Andel (%)	92	83	95	85	90	100	100

Tabell 4: Andelar elever i varje skolår på Höga Klintensskolan som själva eller vars föräldrar är födda i utlandet och som får mindre stöd än vad de anses behöva.

Skolår	1	2	3	4	5	6
Andel (%)	90	94	100	94	100	90

En jämförelse av tabellerna 1 och 2 med 3 och 4 visar att det är elever som är födda i Sverige men vilkas föräldrar invandrat, som är överrepresenterade bland dem som inte får tillräckligt med stöd. Eller uttryckt på annat sätt; de elever som är utlandsfödda får stöd i större utsträckning än de som tillhör gruppen andra generationens invandrare. Det förefaller alltså sannolikt att man från skolans sida gör stora ansträngningar för att snabbt ge de invandrade eleverna möjligheter att komma in i den svenska miljön genom att stödja dem i främst deras språkutveckling. Intressant nog är mönstren från de båda skolorna likartade.

16 Förberedelsegrupp för elever som nyligen anlant till Sverige

Vebeskolan har enbart elever med utländsk bakgrund och 15 procent av skolans elever får inte det stöd de enligt skolans bedömning skulle behöva. På Lilla Mossenskolan är andelen elever med utländsk bakgrund enligt rektorn c:a 50 procent. När det gäller de elever som får mindre stöd än de anses behöva är denna andel ungefär lika stor. Hampedal skola, som enligt rektor har c:a 25 procent elever med utländsk bakgrund, anger att 13 procent av eleverna inte får det stöd de skulle behöva. Här är invandrarbarnen överrepresenterade bland dem som inte får så mycket stöd som de skulle behöva. På övriga skolor i studien utgör elever med utländsk bakgrund en mycket liten andel.

Socioekonomiska förhållanden

En grov klassificering av elevernas socioekonomiska tillhörighet har använts, främst för att underlätta för uppgiftslämnarna. De skolor som har hög andel invandrare är belägna i områden som enligt de intervjuade ofta präglas av stora sociala problem. Ofta uttrycks det så att de familjer som har möjligheter, flyttar så snart de kan och att detta gäller såväl familjer med svensk som utländsk bakgrund.

Att föräldrarnas socialgrupps tillhörighet har samband med om en elev skall få specialpedagogiskt stöd eller ej, har tidigare studier visat. Persson (1998) t ex konstaterar att näst elevernas begåvningsnivå är det föräldrarnas socioekonomiska status, följt av elevens kön, som bland bakgrundsfaktorerna har störst förklaringsvärde för specialpedagogiskt stöd. På Höga Klintenskolan, Storegårds-skolan och Lilla Mossenskolan är det, kanske inte särskilt förvånande, mer än 99 procent av de elever som anses behöva mer stöd än vad de får som tillhör grupp 3 – 5, dvs arbetare, studerande och ej förvärvsarbetande. Sannolikt reflekterar denna andel relativt väl socialgruppsammansättningen i dessa bostadsområden och utgör därmed en illustrativ bild av dagens segregerade Sverige. Men siffrorna visar också att det trots ansträngningar att genom omfördelning av skatte-medel särskilt satsa på dessa skolor, är oroande stora grupper elever som inte får sina behov tillfredsställda i grundskolan.

Torstadskolan tillhör de skolor som enligt rektorn, ur social synpunkt, har mycket blandade elevgrupper. På skolan finns elever från tjänstemanna-, akademiker- och företagarhem liksom från områden med social problematik. Bland de 22 elever som skolan anser borde få mera stöd är emellertid alla utom två, elever från grupp 1 och 2, d v s från tjänstemanna-, akademiker- eller företagarhem. Detta tyder på att sämre socialt rustade barn i högre utsträckning än andra, får sina stödbehov tillgodosedda på Torstadskolan. Intervjuerna med skolans personal styrker denna bild och man lyfter fram de tysta, initiativsvaga eleverna som

den grupp som inte alltid får den hjälp de behöver medan elever med uppenbara funktionshinder i betydligt högre utsträckning får stöd.

På Lindås, Spjuthult och Björkereds skolor utgör gruppen som skulle behöva mer stöd en ganska klar återspeglning av den sociala sammansättningen på respektive skola. Samma förhållande gäller Svalboets skola.

Elevers huvudsakliga svårigheter

Som tidigare studier visat, kan elevers uppvisade svårigheter ofta beskrivas som skolspecifika.¹⁷ Det innebär att vad som av skolan bedöms vara svårigheter hos eleven, inte sällan utgör en slags bild av den rådande kulturen på just den skolan. Inte oväntat dominerar språkliga svårigheter på de tre skolor i undersökningen där andelen elever med utländsk bakgrund är stor. Men också uttalad aggressivitet och asocialitet hos en del elever anges som skäl till att mer stöd skulle behövas. Dessa elever utgör ofta ett hot både för sig själva, kamraterna och personalen på skolan. Inte sällan har man redan kontakt med kommunens individ- och familjeomsorg och täta kontakter med hemmen. De här eleverna har således redan olika slag av stödåtgärder men för att hjälpa dem och ibland även skydda omgivningen, anses man sig behöva ytterligare resursförstärkning.

På Torstadskolan, Spjuthult skola, Hampedal skola och Björkered skola dominerar problematik huvudsakligen relaterad till skolans ämnen och svårigheter att nå kunskapsmålen p g a koncentrationsstörningar m m. På Spjuthult skola är samtliga de 21 elevernas svårigheter knutna till just skolans ämnen – i de flesta fall p g a vad man kallar ”allmänt svag” eller ”svagpresterande” men också koncentrationssvårigheter. Denna bild bekräftas i intervjuerna med skolans personal. På Torstadskolan beskrivs problematiken oftast som brister i ”socialt samspel”, koncentrationssvårigheter och kognitiva svårigheter. De nio eleverna på Björkered skola har vanligen problem i svenska eller matematik vilket även gäller Hampedal skola. Här finns två elever som har ”DAMP” i tillägg till andra problem.

17 Skolverket, 2003

Befintligt stöd och bedömning av faktiska behov

På några av skolorna (Svalboets skola, Torstads skolan och Spjuthult skola) har alla elever som bedömts behöva stöd också någon form av stöd i skolarbetet. Det stöd man kan ge de här eleverna anser man dock inte räcka till. På de övriga skolorna är det ett mindre antal elever som inte får något stöd alls trots att de bedömts behöva det.

När det gäller skolornas bedömning av vilka stödåtgärder som skulle behövas, är skillnaderna skolorna emellan stora. På Lilla Mossens skolan, Hampedal skola, Torstads skolan och Höga Klintens skolan handlar det i de flesta fall om att eleverna skulle behöva mera av det stöd de redan har. Det kan då vara frågan om att utöka tiden i ”lilla gruppen”, men också att få möjligheter till utökat samarbete med familjerna. I de allra flesta fall är det kvalificerad specialpedagogisk hjälp som efterfrågas.

Storegårdsskolans organisation med ett resurscentrum istället för små specialundervisningsgrupper uppskattas i olika hög grad av personalen. Emellertid skulle man vilja få ökade resurser till centret så att fler elever skulle kunna gå dit och även befinna sig där under fler timmar i veckan. Liksom vid Lilla Mossens skolan är det inte någon radikalt annorlunda lösning på problematiken som man efterfrågar utan snarare ytterligare resurser för att förstärka den pågående verksamheten.

På de övriga skolorna är bilden mera splittrad. I några fall vill man att eleven skall flyttas över till särskolan eller placeras på skoldaghem eller flyttas till en liten grupp och i några fall att denna placering permanentas.

Orsaker till att stödet inte är mer omfattande

Den närmast självklara orsaken till att elever får mindre stöd än vad de skulle behöva är resursbrist. Fem av skolorna anger detta som enda skäl. För de sju berörda eleverna på Svalboets skola anges inte resursbrist som skäl till nödvändigheten av förändring och utökning av stödet. Här handlar det snarare om att elevens utveckling, gjorda utredningar och utvärdering av tidigare insatta resurser föranleder omprövning av det hittillsvarande stödet. I något fall vill man byta ut stöd av elevassistent mot placering i särskild undervisningsgrupp, i ett annat vill man låta eleven gå om år 3 och i ytterligare något där stödet från elevassistenten inte fungerar tillräckligt bra, avser man att göra en pedagogisk-psykologisk utredning.

På Spjuthult skola beskriver man inte resursbristen enbart som en ekonomisk fråga utan även som bristfällig organisation, ”ovana att ha så svaga elever” och

elevens egen motvilja mot att ta emot särskilt stöd. En del elever har så stor frånvaro att de inte går att nå med ökade resurser.

Höga Klintenskolan anger också olika skäl till att man skulle vilja förändra och utöka stödet till vissa elever. För flera av eleverna handlar det här om att de inte vill vara i "lilla gruppen" eller att beteendet är sådant att de andra eleverna i gruppen störs.

Analys av intervjuerna på de tio skolorna

Talet om eleverna

Skillnaderna mellan de undersökta skolorna är i en rad avseenden avsevärda. Det kan då vara intressant att särskilt studera hur personalen uttrycker sig om eleverna i intervjuerna. Tidigare forskning har kunnat visa på språkets, talets, den officiella respektive inofficiella kommunikationens betydelse för synen på elever som befinner sig i olika slag av svårigheter. På det sättet har Thomas och Loxley (2001) med referens till en undersökning från början av 1990-talet beskrivit det språkbruk som kunde iakttas på en skola i England. På personalrummet och i andra inofficiella sammanhang talade man om eleverna som "vandal, thug, mad, hooligan, nutter" och "mental" medan man i det officiella talet använde "disruptive, diasdvantaged, disabled, disturbed" och "impaired". Med även detta senare tal, menar Thomas och Loxley, bygger på en patologisk eller defektologisk syn på individen och säger egentligen inte mycket annat än vad det vardagliga språket gör.

Egelund (2003) har i en dansk intervjuundersökning på ett antal skolor studerat hur man uttrycker sig om "børn med særlige behov". Egelund skiljer mellan ett "utrymmesskapande (inkluderande) och ett utskiljande (exkluderande) språkbruk" och skriver att det typiska talet inom det första temat handlar om "lärande, samarbete, gemenskap, barn med svåra villkor, vägledning, handledning". I det andra temat talas om "problem, svårigheter, problembeteende, kliniker, stödcentra, diagnostisering, inställning". Egelund sammanfattar sin analys med att "...det måste anses vara viktigt att man har ett språkbruk som är inkluderande."

I en undersökning om barn och unga i riskzonen har Lundgren och Persson (2003) studerat olika verksamhetskulturer och deras betydelse för verksamhetens kvalitet. Man skiljer mellan proaktiva och reaktiva kulturer och poängterar betydelsen av verksamhetens interaktionsmönster. Den proaktiva verksamhetskultu-

ren kännetecknas bl a av professionell kommunikation där språkbruket är respektfullt och präglas av tilltro till individens potential för utveckling. I den reaktiva kulturen är kommunikationen selektiv och informell och synen på eleverna grundas inte sällan på lösa antagande och förutfattade meningar.

I den här undersökningen har ett femtiotal befattningshavare intervjuats. Den samlade bilden kan beskrivas så att det inte är skolorna i de tyngst socialt belastade områdena som är mest problematiska. Trots elevernas ofta svåra förhållanden som flyktingar eller med svåra hemförhållanden, eller kanske tack vare detta, har personalen höga ambitioner när det gäller att ge eleverna en så god skolgång som möjligt. Det förefaller snarare som om en del av skolorna, egentligen utan att man kan identifiera några tydliga orsaker, hamnat i ett läge där man närmast resignerat konstaterar att man inte förmår ge alla elever det stöd de skulle behöva. Orsaken uttrycks som "resursbrist" utan att man närmare analyserar vad ett resurstillskott skulle kunna medföra. Lösningen är mera "spec", ofta därför att man anser att barnen är varandra alltför olika för att kunna vara i stora klasser eller grupper. När inte resurserna räcker till alla som skulle behöva stöd, kan det uttryckas som att man får "...ta de allra grövsta." Om det fanns mera resurser, skulle fler elever kunna få "spec" eller att de elever som redan har stöd, skulle få mer. Situationen i klassrummen är tidvis olidlig för både elever och personal och lösningen ses ofta i tillskapande av "särskilda undervisningsgrupper", "punktmarkering" av "stökiga" elever och att det "...inte finns tillräckligt med folk för att vara nära dom". Den specialpedagogiska verksamheten får då bli den buffert som kan användas för att i möjligaste mån rädda situationen för stunden. Klasslärarna behöver speciallärarna som egentligen skulle vilja arbeta annorlunda men som behövs som stöd åt enskilda lärare. En speciallärare upplever att klassläraren "...håller benhårt i mig och vill på inga villkor bli av med mig." Förändringar av skolans sätt att organisera arbetet tvingas nedprioriteras som följd av det akuta arbetet och specialläraren menar att "...det är bättre att göra åtgärder på individnivå än olika grupperingar, organisation..."

Ett par av skolorna hade sedan enkätundersökningen genomfördes, arbetat mycket målmedvetet för att komma till rätta med sina problem. På en av dem hade man lyckats reducera stödbehovet radikalt. Man talar här om "bemötande", "synsätt som måste förändras och över huvud taget om vikten av att gemensamt arbeta mot högt satta mål. På en annan av skolorna resonerade man på samma sätt och lyfte fram värdet av öppen kommunikation och att arbeta åt samma håll; ett arbete där alla är delaktiga. Gemensamt för de skolor som hade lyckats vända en negativ trend var en betoning av arbetslaget och den kollektiva kompetensen. På en av dessa skolor ifrågasatte man värdet av att det fanns många vuxna kring ett barn som hade svårigheter, istället poängterades vikten av trygghet och närhet.

Skolledningen och organisationen

Ett genomgående drag på de skolor som ingår i den här undersökningen är att många av rektorerna har tjänstgjort relativt kort tid på skolan¹⁸. På några av skolorna fanns etablerade organisationsstrukturer som den nytillträdde rektorn upplevde som mindre ändamålsenliga och som behövde förändras, vilket ofta gav upphov till oro när dessa förändringar skulle genomföras. Alldeles uppenbart är att rektorerna har en helt central funktion när det gäller att finna former för att använda skolans resurser så att alla elever får en så god lärandemiljö som möjligt. Även om ingen av skolorna i studien är helt igenom bra, är det ett mönster att på skolor där rektor ger arbetslagen stor frihet att lägga upp verksamheten, uttrycker sig personalen mindre negativt om de tillgängliga resurserna. Det förefaller också som att skolor där rektor har specialpedagoger som kan arbeta förebyggande och konsultativt, får mindre behov av traditionell specialundervisning och små undervisningsgrupper.

Vilka barn får för lite stöd?

Trots att skolorna i undersökningen är varandra mycket olika kan man urskilja en grupp elever vars problem ofta tvingas nedprioriteras vid resursfördelningen. De här eleverna beskrivs ofta som tysta, initiativsvaga och blyga. De har svårt att koncentrera sig, är ofta svaga läsare, gör så gott de kan men märks lite. Några av de intervjuade menar att skolan har svårt att stå emot trycket från starka föräldrar när dessa hävdar sina barns rätt till stöd. Eftersom resurserna är begränsade blir det då de lågmälda föräldrarna som inte märks. Deras barn blir då förlorare i kampen om resurser. Några av de intervjuade menar att även de utagerande, de ”bråkiga” eleverna ibland kommer i kläm. Det handlar då inte om att de får för lite stöd utan snarare om att deras bråkighet kan dölja bakomliggande problem som skolan inte förmår avtäcka. Konsekvensen blir då att de får *fel* sorts stöd – ett stöd som kanske mest handlar om att hålla dem åtskilda från övriga klassen. Här blir den specialpedagogiska verksamhetens dilemma tydligt. För att klara av en stundom kaotisk skolsituation identifieras några elever som ”störande”, ”utagerande” och som ”bråkstakar”. Säkert är det också så att de här elevernas bete-

18 Rektorerna tillhör den grupp offentligtanställda som har bland de högsta ohälsotalen (se t ex Joelsson och Thomsgård Joelsson, 2001).

ende är oacceptabelt och att någon form av åtgärder behöver sättas in. Problemet är emellertid att man från skolans sida sällan har tid eller möjlighet att på djupet analysera var roten till elevens beteende finns att söka. Det blir beteendet i sig självt som skall åtgärdas och målet är att eleven skall uppträda så normalt som möjligt.

Frågan är då vad det är för slags särskilt stöd som behöver sättas in för att dessa elever skall fungera tillsammans med andra i klassrummet och också känna meningsfullhet i skolarbetet. Att en vuxen sätts att "bevaka" eleven för att inget obehagligt skall hända upplevs sannolikt inte som positivt av någon. Terje Ogden (2001) menar att detta kanske är de mest utmanande situationer en lärare utsätts för och att det inte finns enkla standardlösningar. Ogden skriver:

För att bemästra allvarliga beteendeproblem finns det behov av långsiktig kunskaps- och kompetensutveckling såväl som långsiktiga åtgärder. ... Det finns också behov av en kritisk genomgång av personalens hållningar till dessa elever. Några vill rätt och slätt inte ha sådana elever på sina lektioner och menar att de inte har något i vanliga klasser att göra. Andra lärare intar en negativ hållning för att de har erfarenhet att de inte bemästrar sådana beteenden i skolan, att det inte finns några resurser, och att det är lite stöd att hämta både från den interna och den externa yrkesmässiga stödapparaten. (s. 177–178, översatt)

Vad Ogden poängterar är att just elevers problembeteende är svårt att hantera med fler vuxna utan att det snarare handlar om att de vuxna runt eleven får möjlighet att utveckla sin kompetens för att bemöta eleven. Att en sådan hållning är utmanande för skolans personal visar resultaten från den här studien.

Den norske forskaren Thomas Nordahl har i omfattande undersökningar analyserat lärares och elevers förståelse av skolverkligheten och varnar för att eleven blir bärare av problem som egentligen kanske är att finna i själva skolmiljön. Nordahl skriver:

I mötet med dåliga inlärningsresultat och beteendeproblem riktar skolan och lärarna raskt sökljuset mot de elever som har dessa problem. Här används det ett individperspektiv som innebär att det indirekt är eleven som är orsak till problemet. Sökljuset riktas mot eleven och inte mot de kontextuella betingelserna i skolan. (s. 65, översatt)

Som tidigare studier visat är det nästan alltid läs- och skrivsvårigheter som föranleder särskilt stöd och åtgärdsprogram i de tidigare skolåren.¹⁹ I elva-tolvårsåldern ändras detta mönster och koncentrationsstörningar och beteendeproblematik bli allt vanligare. I det sammanhanget kan det vara intressant att fundera över möjliga orsaker till denna problemförskjutning.

Elever som har svårigheter i skolarbetet söker alternativa strategier för att deras skolgång skall bli meningsfull. Om uppskattning från skolans vuxna uteblir, kan det vara rationellt att använda skolan som arena för andra slag av sociala kontakter. Att våga bryta mot vedertagna normer och därmed bli synlig kan vara ett sätt att få andras uppmärksamhet. Maktlöshet inför vad skolan ser som viktigt kan kompenseras med kontroll över situationen genom att inte göra något eller göra något annat än det förväntade. Ur skolans och lärarnas synpunkt är ett sådant agerande irrationellt medan det för eleven själv kan vara i högsta grad rationellt (Nordahl, 2000). När skolan sätter gränserna för vad som skall utgöra normen för ett acceptabelt beteende och dokumenterar detta i ett åtgärdsprogram, möts således två diametralt skilda handlingsrationaliteter. Skolan och systemet kan inte tolerera beteenden som enligt den rådande normen uppfattas som irrationella och dessutom blir till problem för andra elever med andra rationaliteter för sitt agerande i skolan. Den enda lösningen synes då vara att förändra eller isolera beteendet/eleven.

Det avgörande problemet är emellertid om elevens agerande av honom själv upplevs som ett rationellt svar på den skolsituation han befinner sig i. I det perspektivet blir det viktigt att läraren tillåter sig att reflektera över bevekelsegrunderna för elevens agerande. Nordahl skriver:

Att låta bli att förklara och förstå elever utifrån möjligheten att de handlar rationellt, innebär ett etisk övergrepp i förhållande till dem. Det tas inte hänsyn till en persons integritet när personens handlingar automatiskt betraktas som orsaksbestämda. (s. 35, översatt)

Den nära kopplingen mellan identitet och beteende blir då problematisk när skolan med olika slag av stöd skall åtgärda elevens problembeteende. På en av skolorna i studien konstateras att det är svårt att nå de här eleven med olika slag av stödåtgärder eftersom de har ogiltig frånvaro. Här hamnar skolan i ytterligare ett dilemma, nämligen att situationen i skolan blir drägligare när eleven håller sig därifrån samtidigt som skolplikten innebär att man måste försöka få honom eller henne att infinna sig i skolan igen.

19 Skolverket, 2003.

För att återknyta till det resonemang som fördes inledningsvis om vad man egentligen menar med ”stöd”, blir skolans hanterande av ”problembeteende” ett tydligt tecken på hur komplext begreppet *särskilt stöd* är. Sannolikt är det så att de elever som har ett utagerande beteende, som tycker att skolan är ”pest och pina” bäst skulle stödjas i den vanliga verksamheten om de kunde uppleva den som tillräckligt meningsfull. En av de intervjuade lärarna beskriver med lätt resignation hur skolan tvingas använda resurserna för att vakta eleverna så att ”...de sitter kvar där de är och inte kastar stolar omkring sig.” Konsekvensen av detta blir att ”...dom som sitter tyst och inte syns kan komma i kläm där. Och i den gruppen är det oftare flickor.” I det perspektivet blir problembeteendet uttryck för en annan slags pedagogisk utmaning, en utmaning som kräver vad många av de intervjuade sammanfattar som ett gemensamt ansvarstagande där den samlade kompetensen och en gemensam uppslutning kring fastlagda mål är mest betydelsefull.

Elevernas och föräldrarnas röster

På var och en av skolorna intervjuades med något undantag tre elever som av skolan identifierats ha något slag av svårigheter i skolarbetet. Intervjuer genomfördes också med föräldrar till nästan alla dessa elever. I likhet med vad tidigare studier visat, är föräldrarna oftast tacksamma för det extra stöd skolan ställer upp med. Inte sällan har eleven upplevt ständigt återkommande misslyckanden i den vanliga undervisningen innan man kommit fram till att särskilda stödåtgärder behöver sättas in. Att en sådan åtgärd då kan upplevas som mycket positiv, är närmast självklart.

Även om undersökningen omfattar endast ett knappt trettiotal elever, kan det vara intressant att studera eventuella skillnader i hur elever och föräldrar upplever värdet av de insatta stödåtgärderna. Föräldrar till barn med problem i skolans ämnen, ofta i kombination med koncentrationsstörningar, förefaller vara mer nöjda med stödinsatserna än föräldrar till barn med olika slag av beteendeproblematik. Av de knappa trettio eleverna i studien har huvuddelen problem med att nå målen i skolans ämnen. Att föräldrarna är så pass nöjda är tankeväckande eftersom de här barnen av skolan bedömts behöva betydligt mera stöd än vad skolan har resurser att tillhandahålla. Flera av föräldrarna till barnen i de invandrartäta skolorna uttrycker stor tacksamhet för det stöd deras barn får. Här kan man tydligt se hur de nationella målen för grundskolan påverkar synen på vad som är rimliga mål för varje elev. Att ett barn som anlät till Sverige som tioåring skulle klara av målen för år fem, är naturligtvis ganska orealistiskt. Föräldrarna ger ofta uttryck för att de tycker att deras barn gör betydande framsteg i svenska

vilket får relateras till deras egna svårigheter att lära sig det nya språket. Samtidigt är det skolans ambition att alla elever skall ha nått målen åtminstone i år nio vilket ibland kan upplevas av föräldrarna som att lärarna ställer orimliga krav på deras barn.

När det gäller elever med beteendeproblematik är oenigheten ofta större mellan skolan och elevens föräldrar. Skolan ser problematiken inte enbart som relaterad till svårigheter i skolan utan kanske främst till hemmet. Att detta är svårt att kommunicera med elevens föräldrar är då ganska givet. I ett fall upplever mamman till en tolvårig pojke att hennes vädjan om stöd och hjälp för sonen inte tas på allvar och hon är upprörd över att tiden går utan att något händer. Från skolans sida förefaller man närmast ha gett upp och konstaterar att han bara är i skolan för "...förvaring, han skall vara någon annanstans."

I ett annat fall med en tioårig autistisk flicka har skolan och hemmet också olika uppfattningar om vad som vore bäst för barnet. Eftersom flickans uthållighet är begränsad har man beslutat att anpassad studiegång är det rimligaste sättet att möta hennes behov. Mamman menar att det hade varit bättre att anpassa skolmiljön till dotterns behov och säger att det flickan "...behöver är egentligen ingenting som är ett hinder för en hel klass utan det är bara hjälp till en hel klass egentligen."

I ytterligare ett fall med en pojke i år nio har föräldern en mycket negativ bild av skolans förmåga att få sonen att trivas. Pojken skolkar från lektionerna men går till skolan för att umgås med kamraterna. Enligt föräldern sade eleven redan vid utvecklingssamtalet i sjuan att han upplevde skolans som meningslös. Det svar man då fick var att pojken nog fick lov att stå ut till dess han var ute ur skolan.

Det intressanta i exemplen ovan är inte vem som har "rätt eller fel" utan att situationen beskrivs och uppfattas helt olika av skolan och föräldrarna. Att detta är särskilt vanligt när det gäller beteendeproblematik tyder resultaten från den här studien på.

Hur bedrivs den specialpedagogiska verksamheten?

På de flesta skolor i den här undersökningen är det en ganska traditionell bild av den specialpedagogiska verksamheten som framträder. Fem av de tio skolorna har dock anställt specialpedagoger och ambitionen är att de skall arbeta med i huvudsak konsultativa uppgifter och först i andra hand direkt med enskilda elever eller grupper av elever. Intressant nog har man på några av skolorna ett slags parallellsystem där det också finns speciallärare som arbetar med enskilda barn. På två av skolorna har man "speciallärare" som emellertid inte har någon specialpedagogisk utbildning. På en skola har de två elevassistenterna specialpedagogiska uppgifter.

Ett vanligt mönster är att specialläraren arbetar med små grupper av elever och det är också detta som i hög grad efterfrågas av lärarna på skolorna. Rektorerna å sin sida efterfrågar ofta en specialpedagogisk verksamhet som bryter mot den traditionella ”lilla-gruppen-modellen”. Här kan skillnader mellan framgångsrika och mindre framgångsrika skolor skönjas. På en skola som uppenbarligen har svåra problem efterfrågas fler speciallärare. Specialpedagogerna finns i ett centralt ”team” och arbetar inte alls direkt med enskilda elever. Man upplever en skriande resursbrist och den deltidsanställda specialläraren är hårt knuten till vissa klasser och lärare. Rektor ser en lösning i att framöver tillskapa en särskild undervisningsgrupp för de elever vars beteende är sådant att de stör alltför mycket i den vanliga gruppen.

På en av de skolor som sedan enkätundersökningen genomfördes, lyckats fylla stödbehovet har man reducerat de individinriktade specialpedagogiska insatserna radikalt. Den specialpedagog som anställdts arbetar både med personalen och med enskilda elever som behöver riktad hjälp under kortare perioder. Ambitionen från rektorn och specialpedagogen är att specialpedagogiken skall bli en helt integrerad del i den vanliga verksamheten. För att komma dit arbetar man aktivt med värdegrundsfrågor och försöker finna en samsyn på det nationella uppdraget. Här har man enligt rektor kommit en bra bit på väg men enligt rektor får denna process ta den tid som krävs.

Sammanfattande kommentarer och diskussion

I den här undersökningen har vi särskilt intresserat oss för frågan om varför vissa elever får för lite stöd eller inget stöd alls trots att man bedömt att de skulle behöva det. Vidare har vi försökt utröna om det är en speciell typ av svårigheter som dominerar över andra eller om det är vissa grupper av elever som missgynnas när särskilt stöd sätts in. När det gäller skälet till att vissa elever får mindre stöd än vad de behöver, är svaret nästan undantagslöst bristande resurser. Detta är ett ganska självklart svar men när våra informanter ombedes utveckla hur man skulle använda ett tillskott av resurser är uppfattningarna delade. På ett par av skolorna hade man kommit fram till att det inte var särskilt lyckat med många vuxna runt eleverna. Det var inte ”vuxentätheten” på skolan det handlade om utan snarare om ändamålsenlig kompetens. På andra skolor var det just ”punktmarkering” av besvärliga elever som efterfrågades även om det bland dessa skolors personal höjdes kritiska röster mot en sådan lösning.

Olika uppfattningar och behov av traditionell specialundervisning

Mycket vanligt var att det i de undersökta skolorna fanns radikalt olika uppfattningar om hur man bäst skulle kunna hantera elevers svårigheter och användning av skolans resurser. Som andra studier visat var det ofta rektor som stod för en uppfattning som i stort överensstämde med målen i de nationella styrdokumentet medan personalen, som hade till uppgift att arbeta praktiskt med elevernas svårigheter, såg andra lösningar. I en resursknapp organisation innebar sådana meningsskiljaktigheter ofta stora utmaningar och kunde också leda till mer eller mindre öppna konflikter.

Några av skolorna i studien hade genomgått en positiv utveckling sedan enkätundersökningen genomfördes 2001. De problem man tidigare haft när det gällde att tillgodose stödbehovet hos alla elever, hade i stort sett eliminerats. Ett gemensamt drag hos dessa skolor var vad man med hänvisning till Lundgren och Persson (2003) skulle kunna kalla organisatorisk självtillit. Personalen litade inte bara på sin skolledare utan till sin egen kollektiva förmåga att lösa förekommande problem. Vägen dit hade i något fall varit besvärlig då skolledningen funnit det nödvändigt att bryta invanda verksamhetsmönster på skolan och även bryta mot den stödmodell med centrala resurscentra som hade införts i kommunen. Vad som förefaller ha varit en framgångsrik strategi i dessa fall var att rektor förmådde omsätta sina visioner i praktisk handling och att personalen efter hand kom att omfatta den nya ordningen.

Resultat från en engelsk fallstudie ger en liknande bild av svårigheterna att få till stånd en omorientering och omstrukturering av stödverksamheten i skolan. Skolans officiella policy var att se elevens svårigheter i sin kontext och de åtgärder man i första hand skulle pröva var att utveckla arbetssättet i klassrummet och integrera stödverksamheten i den vanliga undervisningen. Det projektet visade sig emellertid svårt att genomdriva och författarna konstaterar att ett antal samverkande faktorer ledde fram till detta. En sådan faktor var "...a continuing gulf between the espoused institutional rhetoric and the actual practices in relation to pupils with special needs." Denna klyfta skyllades på några lärares ovilja och oförmåga att förändra sin undervisning medan man undvek att granska verksamheten som helhet. Författarna hävdar att misslyckandet snarare hängde samman med irrelevanta pedagogiska strategier och bristfälliga organisatoriska strukturer på skolan.²⁰

20 Clark, Dyson, Millward och Skidmore, 2001, citat sid 116.

En annan orsak till att det var svårt att få till stånd en utveckling av skolans specialpedagogiska verksamhet var att vissa föräldrar med stöd av en diagnos krävde att deras barn skulle få specialundervisning. Dessa föräldrar hävdade med stöd av utlåtandet från utredande expertis att stödet skulle ges i en liten grupp eller enskilt skilt från den övriga verksamheten i klassen.

En tredje faktor som Clark m fl identifierar är lagstiftningen och rekommendationer från centrala myndigheter. *The Code of Practice* ger elever rätt till "special and distinctive provision" vilket mer eller mindre medverkar till att förstärka en traditionell syn på specialpedagogisk verksamhet.

Klara paralleller kan här dras till svenska förhållanden där (i det här fallet) grundskoleförordningens formulering "...skall ges stödundervisning..." knappast kan tolkas på annat sätt än att det handlar om en slags speciell undervisning. Detta förstärks i den vidare skrivningen i 15 § där det framgår att "Särskilt stöd skall ges till elever med behov av specialpedagogiska insatser". Även om lagstiftaren inte uttrycker formerna för stödåtgärderna mer konkret än så här, är det lätt att förstå en tolkning som innebär specialundervisning enskilt eller i grupp.

Vad vi då till slut hamnar i är frågan om inte själva utgångspunkten för den här studiens frågeställning kan sättas ifråga. När frågan formuleras som "Vilka elever är det som inte får stöd trots att de av skolan bedömts behöva det?" tas det tämligen för givet att det är eleven som har ett stödbehov. Detta är säkert helt riktigt i många fall. Men vad som då riskerar att förbises är skolans definition av vissa elever som stödbehövande. Vilka analyser av klassrumssituationen, personalens kompetens, gruppsammansättningar och ledning har gjorts i samband med att eleverna bedömts som i behov av särskilt stöd? Vilka diskussioner har förts där frågan om hur man på skolan ser på vad som är "avvikande" och inte, vad man menar med "stöd", hur man skulle kunna arbeta förebyggande för att försöka reducera behovet av särskilt stöd och hur "resurser" effektivast och klokast omsätts i den dagliga verksamheten?

Kanske är det så att detta egentligen bara är en konsekvens av de anomalier, motsägelser, som finns inbyggda i skolan som system. Å ena sidan talas om en skola där allas lust att lära och utvecklas skall tas till vara. Elever skall mötas på den nivå där de befinner sig och deras individuella förutsättningar skall vara vägledande för undervisningen. Men, som har påpekats i olika sammanhang, deras prestationer skall relateras till i förväg uppställda mål som är lika för alla. Det är just när diskrepansen mellan individens förutsättningar att prestera vad som förväntas möter de mål som skall uppnås, som behov av särskilt stöd uppstår. Det förefaller som om det är denna "lika-för-alla-ideologi" som ligger till grund för vad som får beteckningen "skolsvårigheter" och som får till följd att särskilt stöd behöver sättas in. Men problemet är vidare än så och handlar egentligen i grun-

den om vad utbildning och skola är till för. Dyson och Millward (2000) skriver att syftet med utbildning är att "...offer something recognisably common by way of education to individual students who are recognisably different one from another."²¹

Denna motsägelse eller anomali leder ofrånkomligen till ett dilemma, nämligen att åtgärder som vidtas i skolan, t ex särskilt stöd, både skall motsvara de krav det innebär att skolan skall vara en plats för gemenskap och gemensamhets-skapande samtidigt som den skall kunna tillvarata olikheter eleverna emellan så att dessa olikheter ses som en resurs snarare än som en belastning. Det är kanske i det perspektivet skolors olika strategier eller möjligheter att stödja alla elever i deras lärande och utveckling skall ses och kanske först då är det möjligt att det särskilda stödet inte längre blir så "särskilt" utan en integrerad del i skolans hela verksamhet.

21 Citat sid 116.

The report:

Pupils who need support but do not receive enough

Summary

This study has focused on the situation for pupils in Swedish compulsory schools who do not receive enough support in their school work compared to the amount school staff consider they need. The report is based on a qualitative study of the work of ten schools.

The results show that there are no differences between the numbers of boys and girls. However, previous studies have shown that boys make up a larger proportion of the pupils that actually receive support. Children from single-parent families do not generally receive less support than others. As far as ethnicity is concerned, however, it emerged that second generation immigrants make up the largest proportion of pupils who are considered to need more support than they receive.

Previous studies have shown that whether a pupil receives special educational support or not is linked to the social group the parents belong to. In this study this factor varies between schools, making the picture therefore ambiguous.

However, the study shows that in certain compulsory schools there are alarmingly large groups of children of working-class parents, of parents who are studying and of unemployed parents who do not get their needs met where special support is concerned.

Previous studies have shown that the difficulties displayed by pupils are often described as being specific to the school. This means that the aspects the school considers pupils to have difficulties in often present a picture of the prevailing culture at that particular school. It is not surprising that language difficulties dominate at the schools in the study at which there is a large proportion of pupils from ethnic backgrounds other than Swedish. Behavioural problems among some pupils are also given as reasons why more support is necessary. Another dominant problem relates to school subjects and difficulties in attaining knowledge goals due to concentration difficulties, for example.

When it comes to schools' assessment of the support measures necessary, there are great differences between the schools. The most obvious reason why pupils receive less support than they need is a lack of resources. Half the schools state this as the only reason. At some schools the lack of resources is not solely described in terms of funding; rather, other reasons are given such as organisational deficiencies, shortcomings where staff skills are concerned and the fact that pupils are not willing to accept the support that is offered. Some pupils are absent to such a great extent that increased resources have no impact on them.

Which children are then those that do not receive enough support? Despite the fact that the schools in the study are very different from each other, it is possible to distinguish a group of pupils whose need for support is often forced to become a low priority when resources are being allocated. These pupils are usually described as quiet, shy and reluctant to take the initiative. They have problems concentrating, are often "poor" readers and do as well as they can but do not stand out. Some of those interviewed feel that schools have difficulty in resisting pressure from forceful parents who assert their children's right to support. As resources are limited the unobtrusive parents are the ones who get the least attention and as a result their children become the losers in the battle for resources.

Some of those interviewed highlighted the fact that even those pupils who "act up" – the "troublemakers" – are sometimes overlooked. In these cases it is not a question of them receiving insufficient support, rather that their unruliness can conceal problems that the school is not capable of getting to the bottom of. This results in them being given the *wrong* kind of support – a support that is perhaps mostly concerned with keeping them apart from the rest of the class in order for everyone to be able to manage the periodically chaotic situation at

school. Schools seldom have the time or opportunity to make any thorough analysis of the reasons behind a pupil's behaviour. The behaviour itself is to be dealt with, and the goal is for the pupil to behave as normally as possible. These are perhaps the most challenging situations a teacher has to face and there are no simple standard solutions. Pupils' problem behaviour does not become easier to handle if there are *more* adults in schools. It may rather be a question of providing the adults in the pupils' surroundings with the opportunity to develop their skills in their professional attitudes towards pupils and in coping with their problems. The results of this study show that such an approach is challenging for school staff.

How do pupils and parents perceive the value of the support measures implemented? Parents of children who have problems with school subjects, often in combination with concentration difficulties, seem more satisfied with support measures than parents of children with various types of behavioural problems.

It was very common that the schools in the study had radically differing ideas of how pupils' difficulties could best be dealt with and how the school's resources could best be used. The head teacher's perception often corresponded in the main with the goals in national steering documents while staff – whose task it was to work on pupils' difficulties on a practical level – envisaged other solutions. In an organisation with limited resources, such differences of opinion often meant great challenges and could also lead to more or less open conflicts.

The report also relates the importance of different school cultures and approaches for pupils who have different types of difficulties. It can be a question of language, speech, official or unofficial communication. In a reactive culture, communication is selective and informal and opinions about pupils are often based on vague assumptions and preconceived ideas. One of the characteristics of a proactive culture is professional communication in which language is used respectfully and characterised by confidence in the development potential of the individual.

Differences between school cultures can also depend on whether it is taken for granted that it is the pupil who needs support. This is probably quite correct in many cases. But what then risks being overlooked is the school's definition of certain pupils as being in need of support. What analyses of the classroom situation, staff skills, leadership and group composition have been made when pupils have been assessed as being in need of special support? What discussions have actually taken place on how the school decides what is "normal" or not, what is meant by "support", how preventive measures could be set in to try to reduce the need for special support, and how resources can be used in daily activities in the most effective and sensible manner?

Referenser

- Clark, C., Dyson, A., Millward, A. J., & Skidmore, D. (2001). The Case of Downland. I J. Wearmouth (Red.). *Special Educational Provision in the Context of Inclusion*. London: David Fulton.
- Dyson, A. & Millward, A. (2000). *Schools and Special Needs. Issues of Innovation and Inclusion*. London: Paul Chapman.
- Egelund, N. (2003). *Undersøgelse af specialundervisningen i Danmark – En kvantitativ og kvalitativ redogørelse for situationen på 20.1 området*. København: Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Emanuelsson, I. & Sonnander, K. (1990). *Svaghögskolan i vanlig skola. En uppföljning genom högstadiet och gymnasieskolan*. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, institutionen för pedagogik och Uppsala universitet, institutionen för psykiatri.
- Joelson, L. & Thomsgård Joelson, B. (2001). *Skolledaren. Från utbränd till uthållig eldsjäl*. Stockholm: Trygghetsfonden.
- Lundgren, M. & Persson, B. (2003). *Barn och unga i riskzonen. Samverkan och förebyggande arbete*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Nordahl, T. (2000). *En skole – to verdener. Et teoretisk og empirisk arbeid om problemferd og mistilpasning i et elev- og lærerperspektiv*. Oslo: Nova-rapport 8/00.
- Nordahl, T. & Overland, T. (1998). *Idealer og realiteter. Evaluering av spesialundervisningen i Oslo kommune. Rapport 20/98*. Oslo: NOVA

NOU (2003:16). *I første rekke. Forsterket kvalitet i en grunnopplæring for alle*. Oslo: Statens Forvaltningstjeneste. Informasjonsforvaltning.

Ogden, T. (2001). *Sosial kompetanse og problematferd i skolen. Kompetanseutviklende og problemløsende arbeid i skolen*. Oslo: Gyldendal.

Persson, B. (1998), *Specialundervisning och differentiering. En studie av grundskolans användning av specialpedagogiska resurser. Specialpedagogiska rapporter Nr 10*. Göteborgs universitet. Institutionen för specialpedagogik.

Persson, B. & Asp-Onsjö, L. (2000). *Insamling av oppgifter om åtgärdsprogram*. Promemoria. Göteborg: Göteborgs universitet. Enheten för specialpedagogik.

RFV (2003). *Familjesammansättningen i Sverige*.
<http://www.rfv.se/forsak/famba/uhs/analys/#familj> (2003 10 23)

SFS 1985:1100. *Skollagen*. Ändrad 1991:1111. Stockholm: Allmänna Förlaget.

SFS 1997:599. *Grundskoleförordning*. Stockholm: Allmänna Förlaget.

Skolverket (2002). *Forskningsuppdrag fördjupad studie inom åtgärdsprogramstudien. Dnr 31-2002:4249*.

Skolverket (2003). *Kartläggning av åtgärdsprogram och särskilt stöd i grundskolan*. Stockholm: Skolverket.

Stangvik, G., Rønbek, A. E. & Simonsen, O. (1998). *Kvalitet i spesialpedagogisk arbeid. Rapport 1998:10*. Høgskolen i Finnmark.

Thomas, G. & Loxley, A. (2001). *Deconstructing Special Education and Constructing Inclusion*. Buckingham: Open University Press.

Undervisningsministeriet (1997). *Urolige elever i fokeskolens almindelige klasser. En kvantitativ og kvalitativ undersøgelse af urolige elever i folkeskolens almindelige klasser*. Köpenhamn: Undervisningsministeriet. Folkeskoleafdelingen.

Wennbo, U., Emanuelsson, I. & Persson, B. (1998). *Granskning av tillsynsbeslut i "enskilda ärenden"*. Göteborgs universitet. Institutionen för specialpedagogik.

Elever som behöver stöd men får för lite

Vilka elever får inte det stöd de har rätt till? Vad kan det bero på? Hur kan det förstås i ett större sammanhang? Vi har aldrig tidigare haft kunskap om den grupp elever som har rätt till stöd men inte får det. I den här rapporten har tio skolors arbete granskats av Bengt Persson, Ingela Andreasson och Marie Heimersson vid Göteborgs universitet. De har även studerat hur skolpersonal, elever och föräldrar upplever arbetet med detta.

I studien görs också jämförelser med perspektiv från forskning i andra länder när det gäller frågor som olika skolkulturer, skolors språkbruk och arbetet med utagerande elever.

Förhoppningen är att rapporten ska sätta igång diskussioner och samtal om arbetet med elever i behov av särskilt stöd. På så sätt kan skolor hitta vägar att ge varje barn det stöd det behöver.

